

همه آنچه برای انجام دوره های ضمن خدمت لازم است را
تنها از سایت و کانال ما دنبال کنید :

t.me/ltmsyarir

www.LTMSYAR.ir

(برای ورود به سایت و کانال تلگرام لینک های بالا را بفشارید.)

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

تاثیر آموزش های خانه، مدرسه و اجتماع در تربیت کودکان و نوجوانان - سید احمد عطاری (نهادندی)

مقدمه

نظام تربیتی اسلام اهدافی را تعقیب می کند که حاصل آن وجود انسان های آزاد و دور از هر گونه قید بندگی دیگران است که دارای استقلال فکری و عملی و دور از همه انحرافات و لغزش هاست. هدف از تعلیم و تربیت، پرورش افرادی است که در هر لحظه از زندگی بر اساس معیارهای عضلانی و شرعی رفتار کنند و از روی عقل و شرع اعمال و رفتار نمایند و بر عواطف و احساسات خویش مسلط باشند. همچنین میزان های درست و صحیح اخلاقی و اجتماعی را بپذیرند و در زندگی فردی و اجتماعی احساس مسئولیت کنند، همچنین آشنا به حقوق و وظایف خود بوده و شخصیت و حقوق دیگران را محترم شمارند. به عقیده جامعه شناسان و مربیان تربیتی زمینه کج روی ها و انحرافات نخست خانواده سپس مدرسه و اجتماع و فرهنگ جامعه و عوامل ارتباط جمعی نظیر سینما، رادیو، تلویزیون، کتاب و مجلات همچنین عوامل سیاسی و اقتصادی، شرایط جوی، تغییرات آب و هوایی و ... است؛ لذا برای اصلاح و مهار انحرافات و آسیب های اجتماعی لازم است این عوامل تا حدود امکان تحت کنترل درآیند تا تعلیم و تربیت در چهره نیکو و سازنده، خود را بنمایاند. در این نوشته سعی شده است به اختصار به نقش و تأثیر هر یک از سه عامل مذکور پرداخته و راهبردهای عملی ارائه گردد.

امید است مورد استفاده اولیا و مربیان گرامی قرار گیرد.

تاثیر آموزش های خانه، مدرسه و اجتماع در تربیت کودکان و نوجوانان

خانواده اولین و مهمترین عامل تربیت اجتماعی و جامعه پذیری محسوب می شود. کودک در سال های اولیه عمر همه چیز را از دریچه دید خانواده می بیند. امر و نهی والدین و تقلید و همانند سازی کودک از مهمترین راه های انتقال ارزش ها، هنجارها و سنت های جامعه به کودک است. در حقیقت این که چه چیز خوب، چه چیز بد، چه چیز درست و چه چیز غلط، یا چه چیز با ارزش و چه چیز عالی است، از طریق دستورها و پندهای مستقیم والدین به کودک منتقل می شود. تا آن جا که عده ای نقش خانواده را در تربیت کودک به منزله داشت ثانوی، ارتقا و عمق داده اند.

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

خانواده و والدین

این دو، نخستین عامل و مجری جریان تربیت هستند. مادر نخستین فردی است که نوزاد با او ارتباط پیدا می کند و برای جلب توجه او رفتار ویژه ای را در پیش می گیرد. کودک در حال رشد برای او، پدر و اطرافیان دیگر موجب جلب توجه می شود و از طریق تقلید و تلقین، الگوهای رفتاری را از آنان یاد می گیرد. کودک بیشتر اوقات در کنار مادر و پدر به سر می برد؛ به آنان بسیار علاقه مند می شود؛ زبان را از پدر و مادر می آموزد، و مادر هنجارها و ارزش های جامعه را به او القا می کند. کودک نخستین درس همکاری، بردباری، نظم و انضباط، ایثار و محبت و کنترل غرایز را در کانون گرم خانواده فرا می گیرد. از این رو محیط خانواده بر رشد کودک تأثیر بسیار چشمگیری دارد.

اهمیت و جایگاه خانواده در تربیت

در ارزش و جایگاه خانواده گفته اند که خشت اول بنای متعمدانه و مسئولانه در هر جامعه است. رشد و انحطاط هر قوم و ملتی تا حدود زیادی به خانواده مربوط است و سرآغاز هر حرکت و تقویت اندیشه ای را باید در آن جستجو کرد و به خاطر این اهمیت است که اسلام توصیه به حفظ آن دارد. قوا انفسکم و اهلیکم (آیه ۶ سوره تحریم) و هم رسیدگی مجددانه به آن شده است. خانواده به خاطر نقش و اهمیتی که خانواده در رشد و سرنوشت سازی نسل و حیات فردی و اجتماعی یک قوم و جامعه دارد، موضوع بحث ادیان مختلف، مذاهب و نیز دانش های متعددی چون روانشناسی، علوم تربیتی، جامعه شناسی، روانشناسی اجتماعی و حتی علم سیاست، اقتصاد و دیگر شاخه های علوم انسانی قرار گرفته است.

تأثیر خانواده در کودک و نوجوان

اگر منابع دانسته های کودک و ریشه های رفتار با اتخاذ مواضع او را جستجو کنیم، به این نتیجه خواهیم رسید که مهمترین اساس و منبع آن خانواده است. خانواده از نظر علمی مهمترین عامل سازندگی یا زیر بنای رفتار، تشکل و سازماندهی زیستی، ذهنی، روانی، عاطفی و اخلاقی کودک و بزرگترین عامل تکوین شخصیت اوست. نوع تربیت، القائات، نظم بخشی و سازمان دهی خانواده در رشد یا عدم رشد و شرافت یا انحطاط کودک و نوجوان موثر است. راز اثربخشی خانواده را باید در جو و محیط آن جستجو کرد. جوی که در آن غم و شادی، لذت و نفرت، رغبت، قهر و مهر در کنار هم و آمیخته با یکدیگرند و از سوی دیگر، والدین از دیدگاهی دیگر عامل محبت و از

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

جهتی عامل اجرای عدالت و انضباط هستند و هنگامی که محبت و انضباط درهم آمیزند، معجزه تربیت و نفوذ به وقوع خواهد پیوست. از جهت دیگر، خانواده برای کودک، محیطی اجتناب ناپذیر است و زندگی او در آن، در درازمدت زمینه ساز شکل سازی و عادت سازی وی خواهد شد و در کل، وجود کودک در خانه سبب سازندگی یا انحطاط اوست و اندیشه و رفتارش در آن محیط چنان رنگ و صورت می گیرد که اثری مادام العمر در او خواهد داشت. پس خمیر مایه شخصیت انسان در خانواده شکل می گیرد و نگرش ها، رغبت ها و رفتارهای خوشایند و ناخوشایند نسبت به پدیده های مختلف از خانه سرچشمه می گیرد.

امام علی می فرمایند: صفحه دل نوجوانان همچون زمینی است که هیچ گیاهی در آن نپروریده باشد و آماده هر نوع بذرافشانی است. پس خانواده اولین مرکز و هسته ای است که کودکان همه چیز را در آن یاد می گیرند و از تمامی سکنتات و آداب و اطوار والدین تاثیر می پذیرند و خودآگاه و یا ناخودآگاه رفتار و خلق و خوی آن ها را تقلید می کنند. مادر و پدر بدون این که تعمدی داشته باشند، از سوی کودکان خود به عنوان سرمشق و نمونه انتخاب می شوند. اگر مادر و پدر سعی کنند که از سرمشق قرار گرفتن جلوگیری کنند به سرمشق های دیگری روی خواهند آورد و به نظر می رسد که این نیازی انسانی است. گزل، روانشناس آمریکایی می گوید: کودک در ۵-۶ سالگی نسخه کوچک جوانی است که خواهد شد.

البته او هرگز نمی خواهد منکر تاثیر تربیت در دوره جوانی شود، بلکه می خواهد بر نقش و اهمیت حیاتی تربیت در خانواده تأکید کند. به نظر او بسیاری از رفتارها نظیر کم رویی، گوشه گیری، پرخاشگری، بی رغبتی نسبت به عبادات، داشتن رفتارهای نادرست و ناهنجار، برخورد تند با اولیا و بزرگترها، و حسد و کینه داشتن، که در نوجوانان و جوانان مشاهده می کنیم، غالباً متأثر از تجارب کودک قبل از ورود به مدرسه است. به هرصورت آن ها به طور مستقیم و غیر مستقیم، آگاهانه و ناآگاهانه می آموزند. در هر حال بررسی های روان کاوان متعدد چنین نتیجه داده است که سازنده انسان، تجارب دوران کودکی اوست و اعمال نظر خانواده بر کودک، رفتار، صفات و حالات دوران بزرگسالی او را تحت تاثیر قرار می دهد.

عملکرد خانواده در راستای تربیت کودکان و نوجوانان

یکی از شیوه هایی که جامعه شناسان در مورد بررسی و تحقیق پیرامون هر تشکیلات و نهاد اجتماعی از آن سود می جویند، پرسش از عملکرد آن نهاد است. حال ما در این جا می توانیم این پرسش را در مورد نهاد خانواده که یکی از ابتدایی ترین نهادهای اجتماعی است مورد استفاده قرار دهیم. یعنی بپرسیم که خانواده چه عملکردهایی دارد؟

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

خانواده نقش پاسخگویی به نیازهای جسمی، روانی و معنوی؛ و تامین امکانات زیستی، آسایش و امنیت اعضا؛ و ارائه آموزش های مورد نیاز زندگی مردمی و اجتماعی را بر عهده دارد و در صورتی که عملکرد آن از بازدهی مطلوبی برخوردار باشد، می تواند به خوبی از عهده انجام آن وظایف برآید. تربیت اجتماعی را می توان از جمله وظایف اعضای آن دانست که به طور متقابل انجام می شود و هر یک از اعضا می توانند از تجربیات مفید خویش بهره های لازم را برگزینند. بنابراین تشکیل خانواده موجب پدید آمدن حقوق و وظایفی است که بر اثر آن زن و مرد نسبت به هم متعهد و مسئول هستند و موجب انجام وظایف و کارهای خاصی نسبت به یکدیگر می شوند.

مسئولیت زن در خانواده از یک طرف در مورد همسر و از طرف دیگر در مورد فرزندان شکل می گیرد. زن از یک طرف باید حافظ عصمت و ایمان خود و شوهر آراستن خانه و گرم نگه داشتن آن؛ مدیریت زندگی و هدایت و سرپرستی اطفال؛ ایجاد سکون و آرامش برای خود و شوهر؛ حفظ اموال و دارایی ها؛ سعی و تلاش برای کشاندن مرد به زندگی؛ و پناه دادن به او در کشاکش زندگی است. مادر نخستین آموزگار در قبال فرزندان کودک است که شخصیت او را می سازد و عادات را به او یاد می دهد. اگر مادر پاکدامن و نیکو سیرت باشد، نسلی نیکو پرورش خواهد داد که رفتار و کرداری متین و جامعه پسند خواهد داشت. در غیر این صورت فرزندان او نیز گرفتار سقوط شخصیت و رنج های فراوان و مفسد بسیار خواهند شد. مادر و پدری که مایل هستند فرزندانشان امید آینده آن ها باشند، باید مراقب رفتار آنان بوده و خصلت های نیکو و صفات پسندیده را در روح و جانشان بپرورانند. به گونه ای که هر رفتار نیکویی را برای آنان با ارزش جلوه دهند و آنان را با منابع ارزشمند این رفتارها آشنا سازند و با تمام وجود فرزندان خود را به داشتن چنین رفتارهایی تشویق کنند. همچنین باید آنان را از هر کار زشت یا خوی ناپسند بازدارند. مادر باید دختران خود را با پاکدامنی و عفت تربیت کند و آنان را با نیکویی های زنان جاویدان تاریخ آشنا سازد. دختران خود را از پرده دری و پوشیدن لباس های نامناسب که با کرامت نفس و عفت مغایرت دارد، برحذر دارند.

مسئولیت های پدر خانواده تنها منحصر به امور اقتصادی و تهیه لوازم زندگی برای همه فرزندان نیست؛ بلکه متصدی امور تربیت و تهذیب فرزندان خود بوده و باید آنان را به آداب صحیح آشنا کند؛ روش زندگی نیکو را به آنان بیاموزد؛ آن ها را نسبت به عادات ارزشمند تشویق نماید و از رفتارهای ناپسند برحذر دارد. نقش پدر در شکل گیری شخصیت کودک همچون پل رابطی است که دنیای وسیع بیرون را به دنیای درونی کودک متصل می سازد. این اتصال در شکل گیری نقش های اجتماعی کودک در آینده بسیار موثر است. او باید فرزندان را در دامن محبت خویش بپروراند و بین آنان از نظر محبت و عطف و رعایت حالاتشان تساوی برقرار کند.

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

او باید محیط خانواده را از محبت و عطف آکنده کند؛ به ویژه باید با همسر خویش به بهترین وجه رابطه عاطفی و انسانی برقرار سازد و به نیازهای همسر و احترام او در مقابل فرزندان توجه کافی مبذول نماید و آنچه را او بدان نیاز دارد فراهم سازد؛ زیرا این امر از حقوق طبیعی همسر است و موجب می شود که تربیت صحیح فرزندان و شکوفایی شخصیت وی به بهترین وجه انجام پذیرد. دلیل این نکته آن است که در چنین محیطی فرزندان همواره شاهد دوستی و عطف و آرامش خواهند بود.

پدر به عنوان سرپرست و مدیر خانواده در جهت برپا داشتن عوامل تربیتی فرزندان مسئول است. او باید از گفتار ناپسند، سخن زشت، دشنام و اهانت، و هر آنچه با آداب اخلاقی و اجتماعی ناسازگار است، دوری کند. کودکی که پدر و مادر خود را افرادی لایالی و بی بند و بار تشخیص دهد که مرتکب زشتی می شوند بی شک به گناه دست می آید و هیچگاه پرورش صحیح و سالم نخواهد یافت.

اثرات خانواده در شکل گیری رفتار اجتماعی و اخلاقی کودکان و نوجوانان

خانواده به چهار شیوه متمایز بر کودک و نوجوان تاثیر می گذارد: ۱- رفتار خانواده: رفتار خانواده به عنوان الگویی جهت تقلید کودک عمل می کند. ۲- با استفاده از تایید یا تکلیف، و پاداش یا تنبیه، رفتار مطلوب و مورد پذیرش اجتماعی را به کودک می آموزد. ۳- با برنامه ریزی تنبیه های متناسب با خطاها، جدی بودن عملکرد بدون خطا را به کودک می آموزد. ۴- به منظور ایجاد انگیزه در کودک، برای صحیح عمل کردن، هر گونه اقدام دیگر را انجام می دهد.

در شرایط عادی، کودک با تحسین و تمجید، به والدین، بستگان، خواهر و برادر و اطرافیان خویش می نگرند، و از آن ها الگو برداری می کند. هرگاه رفتار این افراد مطلوب و خوب باشند، کودک و نوجوان آن ها را به عنوان معیار اخلاقی و اجتماعی خویش انتخاب می کنند و رفتارشان مورد پذیرش و تایید گروه اجتماعی خویش واقع می گردد.

رفتار کودکان و نوجوانان بیش از هرکس دیگر در زندگی متأثر از رفتار والدین شان خواهد بود. البته وجود یک رابطه سالم و انسانی بین والدین و کودکان و نوجوانان کافی نخواهد بود بلکه والدین باید قادر باشند با فرزندان خود تبادل نظر و ارتباطی صمیمی و نزدیک داشته باشند، زیرا تبادل نظر موجب اطمینان بخشی به کودکان و نوجوانان می شود که بدانند از او چه انتظار و توقعی هست. تبادل نظر و ارتباط ناسالم و بد بین والدین و فرزندان که از ویژگی های اواخر دوران کودکی است، آثار نامطلوب و معکوسی دارد.

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

بازتاب روابط نامطلوب بین والدین و کودک را در روزهای نخستین زندگی کودک اغلب در رفتارهای نابهنجاری چون فرار از مدرسه، نادرستی، تخریب و در سال های بعد، در نوجوانی و جوانی به صورت بزهکاری می توان دید.

والدین باید بدانند که کودک و حتی نوجوان نیازمند به داشتن روابط اجتماعی سالم و مطلوب است و حتی بازی در محیطی به دور از اجتماع و یا به دور از همسالان نیز نمی تواند او را اقناع نماید. شاید این مسئله در برخوردهای کودکان ما نیز تا حدودی روشن شده باشد. در خانواده های تک فرزندی مسایلی از این قبیل مشاهده می شود که مثلا او اظهار می دارد: مرا به خانه خاله ام ببر تا با بچه او بازی کنم. و یا می گوید: راستی، چرا من همبازی ندارم. و یا می گوید: مادر چرا من خواهر یا برادری ندارم که با او بازی کنم؟ این ها بیانگر آن است که کودک میل دارد با دیگران رابطه داشته باشد و ترجیح می دهد که این رابطه را با کودک و هم سن و سال خود برقرار کند؛ زیرا دو کودک زبان یکدیگر را بهتر درک می کنند. آن ها هنگامی که در کنار هم قرار می گیرند به دلیل داشتن تفاهم نزدیک، به خوبی باهم بازی می کنند.

پس دریافتیم که کودک نیازمند داشتن روابط اجتماعی است و خانواده نیز در جهت برقراری، هدایت و جهت بخشیدن به این روابط نقش ویژه ای دارد و باید نسبت به برقرار کردن این روابط اجتماعی، خوب و صحیح اقدام نماید تا از این طریق هم نیاز فعلی کودک خویش را برآورده ساخته باشد و هم با در نظر گرفتن اهمیت روابط اجتماعی، آمادگی های لازم را در جهت ایجاد روابط صحیح اجتماعی در او به وجود آورد تا نیاز آینده او را نیز به طریق معقولی پاسخ گفته باشد.

نقش الگوهای رفتاری در تربیت کودکان و نوجوانان

از موثرترین و کارسازترین شیوه های تربیتی، شیوه اسوه دهی و آرایه مصداق عینی است. تاثیر الگودهی و ارائه الگو در نقش پذیری و همانندسازی، امری طبیعی و فطری است که در همه انسان ها نهفته است. امروزه روان شناسان تعلیم و تربیت اذعان دارند که یادگیری ضمنی و مشاهده ای که وجود فرد را متاثر می سازد، فوق العاده قوی تر و پایدارتر است. بخش قابل توجهی از رفتارها و مهارت های کلامی و اجتماعی کودکان و نوجوانان صرفا از طریق مشاهده رفتار والدین و مربیان و همسالان به وجود می آید. هر قدر الگوهای رفتار بزرگسالان به خصوص والدین در خانواده، برای کودکان و نوجوانان مطلوب تر و محبوب تر باشد، میزان تاثیرپذیری بیشتر و پایدارتر می شود. بچه ها رفتار الگوهای مطلوبشان را بسیار دوست دارند و مایل هستند که همانند سازی کنند و رفتاری همانند رفتار الگوی خود داشته باشند.

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

روانشناسان تربیتی به این نتیجه رسیده اند که یادگیری اساس رفتار آدمی را تشکیل می دهد. یادگیری غیر مستقیم و ضمنی یا مشاهده، پایدارترین و موثرترین نوع یادگیری است که در این میان بیشترین نقش بر عهده الگوهای رفتاری است؛ یادگیری در تاثیر شخصیتی الگوها و در شکل گیری رفتار و منش کودکان و نوجوانان فوق العاده چشمگیر است؛ به ویژه برای کودکان پیش دبستانی و به خصوص دبستانی که در کنار خانواده ها با الگوهای رفتاری دیگری همچون معلمان محشور می شوند.

درباره تاثیر و نقش الگو در شکل گیری شخصیت انسان فراوان سخن گفته اند و در این جا ذکر خاطره ای از یکی از عارفان بزرگ می تواند شاهد نیکویی بر این موضوع باشد.

روزی از سهل شوشتری که از عرفای بزرگ و اهل کرامات بود، پرسیدند چگونه به این مقام و مرتبه رسیدی؟ به او پاسخ داد: من در کودکی نزد دایی ام زندگی می کردم. وقتی ۷ ساله بودم، نیمه شب ادرار به من فشار آورد؛ ناچار از رختخواب برخاستم و به دستشویی رفتم. وقتی برگشتم که بخوابم، دایی ام را دیدم که رو به قبله نشسته، عبایی بر دوش کشیده، عمامه ای دور سرش پیچیده و مشغول نماز خواندن است. از حالت او خوشم آمد، کنارش نشستم، نمازش تمام شد، آنگاه از من پرسید: چرا نشسته ای؟ برو بخواب گفتم: از کارشما خوشم آمده و می خواهم پهلوی شما بنشینم. گفت: نه برو بخواب. رفتم و خوابیدم. شب بعد نیز از خواب بیدار شدم. وقتی از دستشویی برگشتم باز هم دایی مشغول نماز خواندن بود. کنارش نشستم به من گفت: برو بخواب گفتم: دوست دارم هر چه شما می گوئید، من هم بگویم و تکرار کنم. دایی ام مرا رو به قبله نشانند و گفت: یک مرتبه بگو یا حاضر و یا ناظره من هم تکرار کردم. سپس دایی ام گفت: برای امشب کافی است؛ حالا برو بخواب. این کار چند شب تکرار شد و هر شب عبارت یا حاضر و یا ناظر را چند بار تکرار می کردم. کم کم، وضو گرفتن را نیز آموختم و پس از آن که وضو می گرفتم، ۷ بار می گفتم: یا حاضر و یا ناظر.

هر آن کو غافل از حق یک زمان است در آن دم کافر است، اما نهان است

بالاخره کار به جایی رسید که من دیگر بدون این که نزد دایی ام بروم، خودم قبل از اذان صبح بیدار می شدم و پس از نماز تسبیح به دست می گرفتم و پیوسته تکرار می کردم یا حاضر و یا ناظر و از این کار لذتی روحی می بردم تا این که به این مقام و مرتبه رسیدم.

واقع امر این است که صفات اخلاقی مهم، ارزش ها و رفتارهای پسندیده و مطلوب برای کودکان و نوجوانان چیزی است که در درجه اول، خانواده یا گروه نخستین، این الگوهای رفتاری، باورهای قوی و رفتارهای مستمر، متعادل و متعالی را به آن ها آموخته اند. اگر انتظار این باشد که کودکان و نوجوانان نگرشی مثبت و پویا به زندگی و

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

ادامه حیات داشته باشند و با امید و اعتماد به نفس و مسئولیت پذیری همراه با نشاط و سرور زندگی کنند؛ از زندگی خود لذت ببرند؛ فردی اجتماعی کوشا باشند و به آینده خود امیدوار گردند، سعی کنید هرروز که می گذرد خود، شاداب تر و امیدوارتر باشید. هرگز از حرف های ناامیدکننده و یاس آور و نیز از اقدامات منفی و برخوردهای خشن و عصبی استفاده نکنید. اگر می خواهید فرزندانمان داشته باشید که انزوا طلب نباشند و بخواهند به دور از غوغای اجتماعی زندگی کنند، باید در هنگام کودکی، زمینه های مناسب را برای برقراری ارتباط اجتماعی ایجاد نمایید؛ با دیگر اعضای خانواده معاشرت کنید و صله رحم کنید تا در اثر این رفتار و آمد و شدها دو امر برای کودک و نوجوان پدید آید؛ یکی آن که در اثر این معاشرت ها و چگونگی برخوردهای والدین با بزرگترها، رفتار اجتماعی را بیاموزند و دیگر آن که خود نیز مجال برخورد بیشتر با افراد هم سن و سال خویش را به دست آورند. والدین عزیز؛ فراموش نکنید هر رفتار و شخصیتی که در مورد فرزندان خود انتظار دارید، همان را در رفتار و شخصیت خود عملی سازید. فرزندان ما از وجود ما بیش از زبان ما و از کردار ما بیش از گفتار ما تاثیر می پذیرند. برای کودکی که نگاهش به زندگی سرد و مایوس کننده است، هیچ درمانی کارسازتر از آن نخواهد بود که شما به عنوان والدین کودک و نوجوان، زندگی را به نگاه مثبت، و آینده را با شوق و امید بنگرید. در دنیای پیش رفته امروز که فناوری مدرن بسیاری از معضلات زیستی و اجتماعی مردم را معجزه آسا حل نموده است، جهان شاهد بسیاری از معضلات اخلاقی، نابه سامانی ها و فروپاشی خانواده هاست. وجود آمار خودکشی بالا، اعتیاد، فحشا، فرار کودکان و نوجوانان از خانواده و مشکل بیماری خطرناک ایدز، گواه و دلیل محکمی بر بی توجهی رهبران و مسئولان به خصوص والدین در امر تعلیم و تربیت و عدم محافظت و مراقبت از این نهاد مقدس است. تحقیقاتی که از جامعه اروپا به خصوص آمریکا توسط محققانی چون پروفیسور کوهن انجام شده است به این نتیجه رسیده اند که توسعه روزافزون جرم و بزه کاری نوجوانان در آمریکا نتیجه تحولی است که در خانواده آمریکا پدید آمده است. شرایط نیک و بد خانواده، دانایی و جهل آن، هوشیاری و غفلت آن و حمایت خانواده نخستین و مهمترین مدرس و مهد تربیت کودک و موفق ترین کارگاه انسان سازی استو بیشترین دانسته ها، تجارب، فرهنگ و تمدن و اخلاق و اندیشه از این راه به کودک سرایت می کند .

انضباط نامناسب خانواده، وجود سابقه تبهکاری و خیانت در خانواده و بالاخره کودنی و ضعف های هوش کودکان، با رفتار ضد اجتماعی آنان ارتباط دارد. اگر در محیط خانه، جدل، درگیری، خشونت، ناسزا و مشاجره بین والدین صورت می گیرد، کودک و نوجوان با خود می اندیشد که دنیای خارج ناامن است. تنبیهات بی مورد و مکرر کودکان و رفتارهای غیر اجتماعی و ضد اخلاقی والدین مانند ولگردی، قمار بازی، اعتیاد، درگیری ها و مجادلات و مشاجرات خود زمینه ای برای ناسازگاری های اجتماعی کودک و نوجوان است. پس حفظ امنیت و آرامش در خانواده از اهم وظایف والدین است و امنیت در خانواده پدید نمی آید مگر این که از ناحیه والدین سلامت و امنیت باطنی داشته باشند که این امنیت درونی جز با ایمان به خداوند و انجام عمل صالح حاصل نمی گردد .

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

بر اساس آمار منتشر شده بررسی های ۶۰۰ تن از محققان غربی در سال های ۴۰-۱۹۳۷ به این نتیجه رسیده اند که اکثر افراد مرتکب لغزش و انحراف در سنین خردسالی، اشکالاتی در زندگی خانوادگی داشته اند.

تحقیقات دکتر هارلوك و همكارانش نشان داد ریشه دزدی های كوچك و بزرگ در كودكان و نوجوان كمبود محبت است. تحقیقات پرفسور هوبر بر روی ۴۰۰ كودك بزه كار شهری نشان داد كه ۸۸ درصد آن ها از خانواده از هم گسسته بوده اند. تحقیقات دکتر منوزامبرین نشان داد كه ۶۵ درصد مجرمان و بزهكاران از خانواده های نابسامان بوده اند. تحقیقات روی كودكان و نوجوانان در النادیهها، نشان داد كه ۱۶ درصد جرایم به علت جدایی و طلاق والدین، ۱۷ درصد به علت زندگی ناپدری و نامادری، ۱۵ درصد به علت نامشروع بودن فرزند، ۹ درصد به علت فوت پدر و مادر و ۸ درصد به علت فرزند خواندگی است. بنابراین تحقق حفظ سلامت و تامین امنیت و استحکام آن، هدایت و کنترل آن و وحدت فکری و رهبری زوجین جز با تربیت دینی و اخلاقی خانواده میسر نخواهد شد؛ زیرا مذهب و باورهای دینی به عنوان قویترین عامل سازندگی و رشد و کنترل در هدایت و تربیت اجتماعی و اخلاقی كودكان و نوجوانان، اساسی ترین و بنیادی ترین نقش را دارد.

تأثیر آموزشی و تربیتی مدرسه بر تربیت كودكان و نوجوانان

مدرسه دومین عامل مهم آشنایی كودكان و نوجوانان با هنجارها و ارزش های جامعه است. مدرسه عامل رسمی تربیت اجتماعی و اخلاقی است كه در آن طبق برنامه معینی به كودكان و نوجوانان راه و رسم زندگی اجتماعی را یاد می دهد. مطالعات جامعه شناسان نشان داده است كه آموزش و پرورش نقش بسزایی در تكوین شخصیت افراد دارد. آموزش و پرورش سالم، كودكان را به صورت اعضای سالم و سازنده جامعه درمی آورد و آموزش و پرورش غیر سالم ممكن است انسان را به سوی انحراف و حتی بزهكاری سوق دهد.

در جوامع ابتدایی كه فاقد نهادهای آموزشی و تربیتی مستقل هستند، نقش عمده تربیت اجتماعی و اخلاقی را خانواده به عهده دارد ولی در جوامع جدید در کنار خانواده نهاد آموزش و پرورش به عنوان یک عامل مهم تربیتی مطرح است.

از روزی كه بچه ها قدم به مدرسه می گذارند، انقلاب بزرگی در زندگی آنان حاصل می شود. این انقلاب در مدارس مملكت ما بزرگتر و شدیدتر است چون كه میان مدرسه و زندگی خانگی هیچ شباهت و مناسبتی موجود نیست. بچه های ما تا روز ورود به مدرسه در یک هوای آزاد با آزادی تمام زندگی می كنند و گرچه یک طرز مخصوص تربیت هم در خانه نداریم كه بچه ها را برای مدرسه حاضر و آماده كند، با وجود این، بچه ها در خانه آزادترند تا در مدرسه. در مدرسه بچه ها تابع نظام و

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

برنامه می شوند؛ آزادی آن ها محدود میگردد؛ هر وقت بخواهند و هر جا بخواهند نمی توانند بروند؛ با هر چیزی که دلشان خواست نمی توانند مشغول شوند؛ هر ساعت که میل کردند نمی توانند چیزی بخورند؛ و با هر چیز که آرزو و هوس و شوق آن را دارند نمی توانند بازی کنند. خلاصه در تمام اعمال و حرکاتشان باید موافق نظام و آداب مخصوص مدرسه رفتار نمایند.

نظامات مدرسه و به خصوص مدارس ابتدایی را نباید طوری سخت کرد که شاگرد را به کلی مقید و بی حرکت بگذارد. این مسئله خیلی مهم است. در اینجا باید تکرار کنیم که گرچه در حین ورود بچه به مدرسه ناچاریم خیلی از آزادی های او را از دستش بگیریم و او را تابع پاره ای نظامات سخت و یا ناموافق بسازیم، اما این نظامات نباید مانع نشو و نمای قوای دماغی و بدنی او شود و استعدادها و حیات او را از ترقی و تکامل باز دارد.

وظایف مدرسه در تربیت کودکان و نوجوانان

مدرسه دو وظیفه بسیار مهم دارد. از یک طرف باید بچه ها را در یک محیط به تربیت و تعلیم وادارد که چندان دور از محیط خانواده او نشود؛ یعنی بچه ها را در یک محیط غریب که فرق زیادی با زندگی خانوادگی داشته باشد، نیندازد و از طرف دیگر او را برای یک زندگی اجتماعی که پس از اتمام کردن تحصیلات خود داخل آن خواهد شد، حاضر کند که این زندگی اجتماعی همان میدان مبارزه و مجادله حیات است و این میسر نخواهد شد مگر آن که مدرسه و خانواده، هر دو به رسالت آموزشی و تربیت خود ملزوم باشند و همکاری و ارتباط مستمر داشته باشند. مدرسه در تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان باید طوری برنامه ریزی کند که کار نهادهای دیگر به ویژه نهاد خانواده را کامل کند. اگر مدرسه دارای طرح و برنامه های صحیح و مطابق اصول و معیارهای ارزش های والای انسانی باشد، می تواند کاستی های نهاد دیگر را نیز تا حدودی جبران نماید.

مثلا کودکان و نوجوانانی که ناآرام و مزاحم هستند، با شیوه های تربیتی به آن ها تفهیم کنند که بدون آزار و مزاحمت با دیگران زندگی کنند؛ یعنی با برنامه های درست تربیتی تغییر رفتار در کودک و نوجوان ایجاد کنند.

مدرسه از ایجاد هر گونه رقابت های ناسالم و خصومت آمیز و حسادت پرور که موجب اختلال رفتاری و شخصیتی فراگیران می شود جدا باید پرهیز نمایند. در مقابل خانواده که نقش حیاتی در رشد و سازندگی فرزندان دارد، اگر با مدرسه همکاری لازم را نکند، مراحل رشد و پرورش فرزندان دچار آسیب خواهد شد. اظهار نظر و قضاوت مستقیم و غیر مستقیم والدین نسبت به مدرسه و معلم کودک و نوجوان، تاثیر مهمی در ایجاد نگرش مثبت یا منفی کودک به مدرسه و معلم دارد. اگر پدر و

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

مادر در گفتگوهای خانوادگی و در بین بستگان و میهمانی ها، از معلم و مدرسه فرزندانشان انتقاد کنند، این مسئله باعث می شود که کودک اعتماد خود را نسبت به معلم و تکالیف درسی از دست بدهد که در نتیجه شاهد برخوردهای ناسازگارانه کودک با تکالیف درسی خود خواهیم بود.

به اعتقاد روانشناسان تربیتی، شالوده و قسمت عمده عقاید دانش آموزان در مدرسه پایه ریزی می شود. از اینرو مدرسه باید بکوشد تا دانش آموزان را از تجربیات ناسالم و به خصوص از محرومیت های عاطفی دور نگهدارد و روش های آزادمنشانه را جایگزین روش های نادرست و تحکم آمیز کند. بنابراین باید به عقاید و نظرات آنان احترام گذاشت و آن ها را در تصمیم گیری ها شرکت داد و از تحقیر کردن آن ها پرهیز کرد.

باید مدرسه به کودکان و نوجوانان کمک کند تا خود را بهتر بشناسند؛ استعداد، احتیاج، رغبت ها و مصالح خویش را بهتر تشخیص دهند و تمایلات خود را تحت نظر عقل و خرد در آورند. معلمان و اولیای مدرسه باید الگوی شایسته ای برای فراگیران باشند و آن ها را برای یادگیری توأم با عمل آگاه سازند و روح تعقل، تفکر و تدبیر را در آنان پرورش دهند. در مجموع مدرسه باید:

محیط فعالیت شدید ذهنی (دقت، تفکر، تجزیه و تحلیل و ابتکار) باشد.

محیط فعالیت انفعالی از قبیل شادی و تأثیر باشد.

محیط کاربری باشد (کوشش و تجربه کاری) محیط همکاری و رقابت دسته جمعی مثبت باشد.

محیط آزمایش و تجربه باشد.

محیط دوستی و صمیمت باشد.

محیط به آزمایش گذاشتن توانایی ها و نیروهای خلاق معلم و شاگرد باشد تا بتواند شخصیتی متعادل و سالم در جوانان و نوجوانان پرورش دهد.

تأثیر عوامل مدرسه در تربیت کودکان و نوجوانان

روابط اجتماعی در مدرسه وسیع تر از خانواده است؛ زیرا در آن جدای از والدین و معلمان، دوستان نزدیک و گروه همسالان نیز تأثیر مهمی در رفتار و شکل گیری شخصیت کودکان و نوجوانان دارند؛ بنابراین تأثیر مدرسه را در دو بعد بررسی می کنیم: الف: نقش دوستان و همسالان ب: نقش الگو دهی معلم
الف: نقش دوستان و همسالان

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

دوستان و همسالان از عوامل مؤثر در تربیت کودک هستند. برخلاف رابطه کودک با پدر و مادر، رابطه با دوستان، رابطه ای همراه با تساوی و برابری است و بر تفاهم متقابل استوار است. کودک و نوجوان بسیاری از هنجارهای جامعه از جمله الگوی همکاری، دوستی و علاقه متقابل را از دوستان و همسالان یاد می گیرد. آنچه را که جامعه شناسان اخلاق همکاری می نامند، کودک و نوجوان در جمع دوستان و همبازی های خود تمرین می کنند. برخی از جامعه شناسان حتی معتقدند که تاثیر افراد هم سن و سال عمیق تر از تاثیر بزرگسالان است؛ چرا که فاصله سنی زیاد، درک تلقینات بزرگان را برای کودک دشوار می سازد و توصیه های آنان را برای وی یک امر تحمیلی و تلقینی محسوب می نماید که بدون فهم و درک باید آن ها را بپذیرد. ولی چیزهایی را که از دوستان همسال فرا می گیرد، ناآگاهانه و از طریق تفهیم و تفاهم بوده و در نتیجه ریشه دارتر است.

در سنین دبستانی، اگرچه دوستی ها پایدار نیستند و ثبات چندانی ندارند، اما میزان ارتباط های یک دانش آموز با دانش آموز دیگر نشانه پیشرفت و رشد اجتماعی اوست و در این سنین کودکان میل دارند که به گروه یا دسته ای منسوب شوند؛ این جاست که اولیای مدارس به خصوص معلم، با استفاده از این میل می توانند گروه هایی را تشکیل دهند و دانش آموزانی را که در ارتباط با جمع دچار مشکل و یا دارای رفتارهای ناهنجار هستند، کمک و یاری نمایند. همچنین آن ها را در جمع خود پیوند دهند تا از این طریق موجب تغییر رفتار آن ها گردند. این گروه ها می توانند گروه های سرود، تئاتر، نقاشی و تیم های ورزشی و از همه مهمتر برپا کنندگان نماز جماعت در مدارس و در مراسم ویژه باشند، همچنین مراسم اعیاد، تولدها و شهادت ها را در مدارس برگزار کنند و کودکان و نوجوانان را با هدف و برنامه از قبل تعیین شده آماده کنند و پذیرای شرکت آنان باشند. بنابراین بچه ها وقتی که وارد مدرسه می شوند، بیشتر از مصاحبت با همبازی ها و افراد همسن خود لذت می برند و میل ندارند تمام وقت خود را با اعضای خانواده بگذرانند. در این سن کودکان میل دارند که از افراد هم سن و سال خود تقلید کنند و لذا در لباس پوشیدن در خوب و بد تلقی کردن کارها و دوست داشتن چیزها و در علایق خویش از آن ها سرمشق می گیرند. اگر در این سنین به خصوص نوجوانی بتوانیم آن ها را هدایت و راهنمایی کنیم تا دوستانی انتخاب کنند که از نظر اخلاقی و رفتاری و تحصیلی ویژگی های مثبتی داشته باشند، گامی در راه تربیت صحیح اجتماعی و اخلاقی آن ها برداشته ایم. پیازه معتقد است در همه دوره دوم یعنی از سنین ۷ تا ۱۲ سالگی کودک ضمن پیروی از بزرگترها و تکرار اعمال آنان در صورت ناهمگون بودن الگوهای اخلاقی، دچار تعارض و تزلزل می گردد ولی اگر الگوهای اخلاقی و اخلاقیات مورد توجه در مدرسه و خانه هماهنگ و متجانس باشد، تربیت و پرورش اخلاق کودک با سهولت بیشتری انجام می شود.

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

ب: نقش الگودهی معلم

از دیرباز نقش یاددهی و آموزش معلم در جریان تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان نقشی شناخته شده و آشکار بوده است. مقام معلم و ذهنیت خاص درس دادن، یادگیری به طریق سازمان یافته و نقش مستقیم و گفتاری او را به ذهن می آورد. اما آنچه بیش از همه در پرده ابهام باقی مانده است و در حقیقت از کارکردهای پنهان شغل معلمی است، نقش الگودهی او در کنار نقش صرفا آموزش دهی وی است. کم نیستند معلمانی که به قدرت ابزار، وسایل و تجهیزات نمایشی در تدریس خود به منظور یاددهی پی برده اند ولی اغلب از آثار عمومی و عادی رفتارهای خود که قطعا به عنوان ابزاری ارزشمند و قدرتمندتر در روند کار با کودکان به وقوع می پیوندد غافل می باشند. کودکان از طریق تقلید کردن عمل الگوها بیشتر از آموزش های شفاهی و منظم آن ها یاد می گیرند و تدابیر حل مسئله و رفتارهای اجتماعی و اخلاقی را می آموزند، همچنین در این گونه مواقع، نمونه و سرمشق رفتاری معمولا پرقدرت تر از آموزش های کلامی است. آلبرت بندورا، روانشناس و محقق و یکی از نظریه پردازان یادگیری اجتماعی معتقد است: بخش مهمی از آنچه شخص یاد می گیرد از طریق تقلید و با الگو برگیری است، ولی تاکید دارد که افراد از طریق رفتار افراد دیگر یا الگو قرار دادن آن ها یاد می گیرند و به همان نسبت نیز بسیاری از نگرش ها، ارزش ها، تدابیر حل مسئله و رفتارهای اجتماعی را فرا می گیرند.

الگو پذیری کودکان و نوجوانان از معلم

دانش آموزان در صورتی معلم خود را به عنوان الگو و اسوه اخلاقی و تربیتی می پذیرند که از جام محبت و احسان او سیراب باشند. اگر برخورد روزمره معلم بر اساس محبت و احترام باشد، آنگاه می توانند اسوه های بسیار خوب و تاثیرگذاری جهت سازندگی و یا تغییر رفتار دانش آموزان خود باشند. برای پیشگیری از سو رفتار شاگردان و جلوگیری از ارتکاب خلاف، لازم است معلم، با ایما و اشاره و تعریض و کنایه راه گشای تربیت اجتماعی و اخلاقی شاگردان بوده و از تخلف شاگرد خودداری نمایند و همواره از عامل لطف، محبت و مودت برای شاگردان استفاده کند .

معالم الگوی شادی و نشاط

دانش آموزان در موقعیت های گوناگون رفتارهای خاصی از خود نشان می دهند که ناشی از حالات درونی و وضعیت جسمانی، عاطفی و خانوادگی اوست. معمولا هر یک از این رفتارها نیز عکس العمل خاص خود را می طلبد. اساسا دانش آموز در مدرسه خود را به معلم می سپارد تا او را در تحقق خویشتن خویش یاری دهد. از این

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

رو مهارت و صلاحیت معلم در نگهداری و رشد این امانت بسیار حیاتی است. دکتر هایم گینات، وقتی معلم جوانی بود این مطلب را نوشت: من به نتیجه خوب انگیزی رسیده ام. من عامل تصمیم گیرنده در کلاس هستم و این برخورد شخصی من است که جو خاصی پدید می آورد. من به عنوان معلم، دارای قدرت شگرفی هستم و می توانم زندگی یک کودک را تیره و تاریک یا پر سرور سازم. در تمام موقعیت ها این پاسخ من است که اوج یافتن و یا فرو نشستن یک بحران و انسان شدن و یا حتی شدن یک کودک را تعیین می کند .

معلم الگوی انضباط

رفت و آمد به موقع معلمان در مدرسه و کلاس، وعده وعیدهایی که معلمان و مسئولان مدرسه به دانش آموزان می دهند و در اولین فرصت آن ها را اجرا می کنند، اسوه های مناسبی جهت وقت شناسی و ادای وظیفه و منضبط ساختن دانش آموزان به شمار می روند. اغلب معلمان روستا به علت عدم سکونت، گاهی موجب تاخیر و غیبت های مکرر می شوند. این برخورد علاوه بر لطمات آموزشی، اثرات بسیار سوء تربیتی از نظر انضباطی در دانش آموزان ایجاد می کند و در نتیجه دید و نظر آن ها نسبت به معلم ممکن است خدای ناخواسته بدبینانه شود و همین باور مانع الگوپذیری از معلم شود با رفتارهای منفی در دانش آموزان ایجاد کند .

معلم الگوی آراستگی

یکی از ابعاد موثر و مهم در نقش تربیتی معلم بعد ظاهری اوست. اهمیت این بعد از آن جاست که قابل مشاهده و عینی بوده و نگاه متعلم به چهره و ظاهر معلم معطوف است. همچنین در اولین برخورد نظر متعلم را به خود جلب می کند. ابوعلی سینا نیز ضمن برشمردن خصوصیات لازم برای معلم و مربی، از نظافت، پاکیزگی و شادابی معلم یاد می کند. واضح است که معلم با سر و وضع ژولیده و لباس های چرکین در امر تعلیم و تربیت موفق نخواهد بود و موجب تشتت حواس و کاهش علاقه متعلم خواهد شد. از همه مهمتر دانش آموزان به تبعیت از معلم خود، آراستگی و پاکیزگی را شاکله خود خواهند کرد .

معلم الگوی انصاف و عدالت

رعایت انصاف و حق در نمره دادن، محبت کردن، تشویق و تنبیه، حتی در نگاه بین فراگیران بسیار لازم است .

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

معلم نباید در اظهار محبت و توجه و التفات به شاگردان در صورتی که از لحاظ سن و فضیلت و دین داری باهم برابر باشند، تبعیض و تفاوتی را معمول دارد؛ زیرا تبعیض و عدم رعایت مساوات در محبت و توجه به آنان با وجه تساوی در آن ها در شرایط مذکور موجب ناراحتی های روانی و دلزدگی و بیگانگی آن ها از یکدیگر می گردد. لکن اگر بعضی از شاگردان از لحاظ تحصیل، کوشش و ادب و نزاکت، بر دیگران مزیت داشته باشند، چنانچه معلم از آن ها احترام خاصی به عمل آورد و آنان را از لحاظ محبت و تقدیر و تفقد بر دیگران ترجیح دهد، در این صورت تبعیض و تفاوت میان شاگردان مانعی ندارد؛ زیرا تقدیر و احترام به شاگردان کوشا و با نزاکت، عامل موثری در ایجاد تحریک و شادابی و انگیزه مفیدی است که آنان و نیز سایر شاگردان را وادار می سازند تا در زمینه های انصاف نسبت به چنین صفات مطلوب و امتیاز آفرینی، سعی و کوشش نمایند.

معلم الگوی احترام به مقررات و قوانین

معلم علاوه بر این که در عمل نماد نظم و رعایت مقررات و قوانین فردی و اجتماعی است، بسیار پسندیده است که با استفاده از ابزار بازی در ساعات ورزش و در بازی های گروهی دانش آموزان شرکت کند. البته معلمان ورزش، بیشترین تاثیر را در این موارد دارند ولی لازم است معلمان غیر ورزشی در طول سال در بازی های دانش آموزان شرکت کنند و اسوه مناسبی در عمل بررسی انتقال رفتارهای اخلاقی و اجتماعی باشند.

تاثیر آموزشی و تربیتی اجتماع در تربیت کودکان و نوجوانان

منظور از اجتماع کلیه کسانی هستند که کودکان و نوجوانان خارج از مدرسه و خانواده به طریقی با آن ها در ارتباط هستند. جامعه الگوی وسیع و گسترده ای است که به وسیله رهبران، شخصیت های مذهبی، ملی، هنری تاریخی، ورزشی، بستگان، همسایگان، فروشندگان، رسانه های گروهی و مردم کوچه و بازار در تمام لحظات زندگی افراد موثر واقع می شوند. نقش و تاثیر این ها در شکل گیری شخصیت، باورها، منش و رفتارهای اجتماعی و اخلاقی کودکان و نوجوانان بسیار حایز اهمیت است به طوری که موجبات انحراف و تباهی یک عمر کودک و نوجوان شده و بالعکس موجبات رشد و تعالی اعجاب انگیز آن ها گردیده اند.

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

شخصیت های علمی و مذهبی و رسانه های جمعی از مهمترین عوامل تاثیرگذار اجتماعی هستند. نهادهای اجتماعی، خانواده ها، مردم کوچه و بازار و حتی رسانه ها، از مدیران و کارگزاران نظام و شخصیت های علمی هنری تبعیت نموده، خطوط اصلی شخصیت و بینش و جهان بینی آن ها را الگوی خود قرار می دهند. ما معمولاً رفتار کسانی را سرمشق قرار می دهیم که از لحاظ موقعیت اجتماعی، اشخاص مهمی هستند، رهبران گروه های اجتماعی از این ویژگی بر خوردارند .

به همین جهت است که اسوه کامل انسانیت حضرت محمد می فرماید: دو دسته از امتم هرگاه خوب باشند امتم خوب اند و هرگاه بد باشند امتم بدند. عرض شد یا رسول الله... چه کسانی هستند. فرمود، دانشمندان و امرا سراسر زندگی خصوصی، سیاسی و ... پیامبر اکرم و ائمه اطهار درس اخلاق اجتماعی و سازگاری فردی است که از آن جمله؛ تغییر و تبدیل قوانین و سنن جامعه شرک آلود آن زمان به قانون خدا و برقراری جامعه توحیدی و نظام الهی و انسانی تماماً بر اساس اخلاص در عمل و عشق به رهایی و نجات مردم از ظلم و ظلمت بوده است. برای مثال پیامبر اکرم نمونه و اسوه آراستگی؛ نظم و انضباط؛ صبر و متانت؛ عفو و گذشت و خوشرویی، مهر، پاکی و نظافت، دارای عطوفت حتی با ناسازگاران و دشمنان؛ مهر و عطوفت با کودکان؛ همکاری با اهل خانه حتی شیر دوشیدن، لباس شستن و ... نشستن در کنار افراد و اصحاب به ظاهر فقیر؛ بوسیدن دست کارگر و هزاران برخورد انسانی و مردم دوستی بوده اند. همچنین سیره نظری و عملی معصومین به ویژه حضرت علی در زمان زمامداری و حکومتش که سرشار از الگو و سرمشق است، که در این زمینه برای هر انسان آزاده، در ارتباط با رعایت حقوق یتیمان و کودکان بی سرپرست، همسایگان، هم کیشان حتی آن هایی که مسلمان نبودند ولی در زمه حکومت اسلامی بودند، سرمشق و نمونه ای جاویدان است. نامه تاریخی آن امام که به حسنین، کمیل، مالک اشتر و دیگر والیان نوشته اند، سراسر حکایت از تقوا؛ رعایت حال زیردستان؛ مدارا با نادانان؛ محبت به مردم؛ عفو و گذشت بر جاهلان و خطاکاران؛ کتمان اسرار و پوشاندن معایب مردم؛ پرهیز از عیب جویی؛ مروت با دوستان و مدارا با دشمنان؛ وفای به عهد؛ رد امانت؛ عیادت بیماران؛ صلح رحم؛ رعایت حال پیران و زنان؛ بازی با کودکان؛ همنشینی با صالحان و عالمان و ... بسیاری آداب اجتماعی و اخلاقی دیگر است و کاملاً روشن است که خود آن بزرگواران در صحنه زندگی بدان عمل نمودند و بهترین اسوه و نمونه جامعه شدند .

تاثیر رسانه های گروهی و وسایل ارتباط جمعی

منظور از رسانه های گروهی، رادیو، تلویزیون، سینما، تئاتر، کتاب ها، عکس ها و مجلات است. و از آن بابت بدین نام خوانده می شوند که گروه های ناشناخته و غیر قابل کنترل با آن در تماس هستند و هرکس به تناسب درک و اندیشه خود از آن تاثیر می گیرد و طرز تلقی مخصوصی پیدا می کند. از این جهت رسانه های گروهی با

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

افراد و کسانی سر و کار دارد که تهیه کنندگان و گردانندگان آن ها افراد مورد مخاطب خود را از نظر ذهنی، فرهنگی و اجتماعی نمی شناسند و همه افرادی که می خواهند و یا مایل هستند از آن ها و برنامه های آن ها استفاده کنند، در یک سطح نیستند. چون شرکت کنندگان و استفاده کنندگان از رسانه های گروهی در یک کلاس نیستند که در وضع معینی و با زمینه علمی مشخصی قرار گرفته باشند؛ بنابراین ممکن است برنامه ای برای جمعی روشن و مفید ولی برای گروهی دیگر مبهم و یا حتی زیان بخش باشد.

اهمیت نقش وسایل ارتباط جمعی

وسایل ارتباط جمعی در زندگی انسان ها به خصوص کودکان و نوجوانان نقش مهمی دارد و می تواند در شکل گیری رفتار فردی و اجتماعی و گفتار و اخلاق آحاد مردم و استفاده کنندگان آن موثر واقع شود؛ حتی ممکن است نقش سازنده و یا مخرب داشته باشد. از جنبه فواید و اثرات آن می توان گفت: رسانه های گروهی ابزار بسیار خوبی برای مربیان و خانواده ها جهت وصول به اهداف تربیتی و آموزشی هستند. این وسایل می توانند فعالیت و کوشش مربیان را تکمیل کنند تا آن ها بهتر بتوانند به اهداف آموزشی و تربیتی دست یابند و بیشتر و بهتر بتوانند مطالب و معلومات آموزشی و پرورشی را جا بیندازند و از طرف دیگر با نمایش فیلم ها و سرگذشت و زندگی نامه های بزرگان فرهیخته، رفتار و اخلاق حسنه و الهی را به فراگیران منتقل نمایند.

رادیو

از جمله وسایل ارتباط جمعی ای که مورد استفاده خانواده های کودکان و نوجوانان بوده، و نیز در تمام ساعات برای قشرهای گوناگون قابل استفاده می باشد، رادیو است. به همین جهت، دقت کامل در انتخاب سوژه های داستانی و موضوع های گوناگون اجتماعی، اخلاقی، تربیتی لازم است تا مبدا کودکان و نوجوانان به گمراهی کشانده شوند؛ به ویژه آن که نوجوانان و جوانان به طور گسترده حتی در پارک ها، گردشگاه ها، ماشین ها و ... از این وسیله استفاده می کنند. بنابراین آنچه رادیو در زمینه عشق، عاشق، معشوق، سوز دل، شب نشینی و خلوت ها می گوید، برای طفل نامفهوم بوده و در صورت مفهوم بودن ویران کننده است. پس رادیو به صورت یک وسیله تفریح و آرامش بخش؛ راهنما؛ مرشد؛ مبلغ و معلم؛ دوست صمیمی و پاسخگوی مشکلات درآمده است. بنابراین رادیو یکی از مهمترین وسیله های تعلیم و تربیت عمومی محسوب می شود که می تواند در آموزش فرهنگ اسلامی بزرگترین و بهترین نقش را ایفا کند.

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

تلویزیون

تلویزیون به جهت آن که با تصویر همراه است، از تاثیر بیشتری برخوردار بوده و می تواند بسیاری آداب و سنن و فرهنگ جامعه را در قالب فیلم های کودکان و بزرگسالان به جامعه منتقل نماید. تلویزیون بعد از رادیو مهمترین و عمومی ترین وسیله تعلیم و تربیت به شمار می رود. این وسیله عمومی گرچه به مقدار رادیو فراگیر نیست و در نتیجه کمتر از رادیو بدان دسترسی دارند و برنامه هایش نیز مستمر نیست، لیکن علاقه مندان بیشتری دارد و به طور مستقیم و غیرمستقیم در بینندگان تاثیر عمیق تری به جای می گذارد؛ زیرا برنامه های تلویزیون غالباً از طریق فیلم و هنر و تصویر ارائه می شود؛ لذا از جذابیت ویژه ای برخوردار است. بنابراین تلویزیون می تواند در نشر و توسعه فرهنگ غنی اسلام و تعلیم و تربیت عموم اقشار ملت نقش ارزنده ای را ایفا کند.

فیلم و سینما

فیلم و سینما نیز همچون تلویزیون نقشی اساسی در سازندگی و یا ویرانگری افراد به خصوص کودکان و نوجوانان دارد. فراموش نکنیم که فیلم تاثیر واقعی بر جای می گذارد؛ اگرچه متن آن غیر واقعی باشد. فیلم از آن جهت که معمولاً یک نفر را به عنوان قهرمان داستان به بیننده القا می کند، قابل تعمق است. تمامی حرکات، پوشش، آرایش، طرز خندیدن، گفتار، تکیه کلام - متکی بودن به ارزش های اخلاقی یا نبودن تمامی سکناش به خصوص برای کودکان و نوجوانان بیننده بسیار موثر بوده و نقش الگو ایفا می کند. در این میان، دختران با توجه به این که دارای عواطف و احساسات قویتری نسبت به پسران هستند و مسایل را از دیده عاطفی و احساسی می بینند، معمولاً به خاطر همین دید نمی توانند سره را ناسره تشخیص دهند و ارتباط منطقی و عاقلانه ای بین موضوع فیلم و نقش و حرکات هنرمندان آن با واقعیت های جامعه برقرار نمایند. در حال حاضر دستگاه رادیو و تلویزیون و سینمای ایران به برکت انقلاب اسلامی تحول عظیمی یافته است و برنامه های آن در راستای اهداف نظام جمهوری اسلامی است. متأسفانه بعضی از والدین از نقشه های شوم و تباه کننده بیگانگان که در لباس فیلم های ویدیویی می خواهند معنویت و ارزش های پاک الهی کودکان و نوجوانان را خدشه دار نمایند، آگاهانه و یا غافلانه با استفاده از فیلم های مبتذل که اغلب جنبه سکسی و یا جنایی دارند، به دست خودشان زمینه فنا و نابودی فرزندان خود را فراهم می کنند. خطر این فیلم ها این است که نه تنها سازندگی ندارند، بلکه زمینه را برای انحراف و تخریب بنای اخلاق کودکان و حتی ایجاد بلوغ زودرس آن ها را فراهم می کنند که خود عواقب نامیمونی برای کودکان و نوجوانان جامعه دربر خواهد داشت.

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

کتاب

کتاب بهترین و مناسب ترین وسیله انتقال میراث فرهنگی و تاریخی از جوامع و زمان های دور و نزدیک است. انسان با مطالعه کتاب های گوناگون می تواند در تنهایی و آرامش به دورترین نقطه تاریخ سفر کند؛ حکومت ها، امپراتوری ها و سلاطین گذشته را مشاهده کند؛ جنگ های بی پایان اقوام از آغاز تا پایان را همراهی کند؛ سرنوشت انسان ها را در تاریخ ورق زند و از سرگذشت آن ها عبرت گیرد و چراغ راه آینده خود سازد. کتاب رازهای سر به مهر را می گشاید و انسان می تواند به چگونگی حیات در گذشته و حال و آینده، علم و آگاهی یابد و به میراث علمی، تاریخی، فرهنگی، هنری و اعتقادی گذشتگان دست یابد و تازه های دانش را در عرصه های گوناگون در جوامع کنونی نیز به آیندگان انتقال دهد.

کتاب نیز به خصوص کتاب های رمان و داستان های مبتذل و انحرافی همانند دیگر وسایل ارتباط جمعی چنانچه به دست نااهل و سودجو بیفتد، می تواند در جهت تخریب اندیشه ها و استعداد های افراد ایفای نقش کند. برعکس اگر کتاب از قلم نویسنده ای متعهد و مومن به رشته تحریر درآید، ارزش و بهای آن را جز خداوند کسی نمی تواند برشمرد.

خدای سبحان به قلم و آنچه می نویسد سوگند یاد می کند: ن والقلم و ما یسطرون (آیه ۲۲ سوره قلم). اسلام مرکب و مداد علما را برتر از خون شهیدان بیان می کند. اصولاً قرآن خودش را به عنوان یک منبع داستان معرفی می کند و می فرماید: و کلا نقص علیک من انباء الرسل ما نثبت به فؤادک و جاءک فی هذه الحق و موعظه و ذکری للمومنین (آیه ۱۲۰ سوره هود) اخبار پیامبران را به صورت قصه برای تو بیان می کنیم تا به قلب تو آرامش دهیم و به همین وسیله حق آشکار می گردد و برای مؤمنین موعظه و تذکر خواهد بود. البته همه داستان های قرآن واقعی و هدف دار هستند و غالباً اهداف اخلاقی، اجتماعی و احیانا اهداف عقیدتی یا سیاسی را تعقیب می نمایند.

جالب این که مخاطب قرآن عموم اقشار مردم هستند و اختصاص به کودکان ندارد. معلوم می شود داستان گویی برای عموم مردم مفید است. بنابراین اولیا و مربیان و همه مسئولان تعلیم و تربیت نمی توانند نسبت به کتاب های راستانی بی تفاوت باشند؛ زیرا دشمنان اسلام نیز از همین طریق وارد عمل می شوند و در طریق اهداف شوم و خطرناک خود از ذوق و هنر و قلم های شیوا و خیانتکار استفاده می نمایند و اهداف خود را آن چنان در لابه لای عبارات زیبا پنهان می سازند که افراد عادی کمتر بدان توجه پیدا می کنند و این در حالی است که در روح خواننده تاثیر خود را خواهد گذاشت.

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

از این رو داستان سرایی را می توان به عنوان یکی ارزش ها و وسایل مهم و آموزنده تعلیم و تربیت معرفی کرد. نویسندگان، گویندگان و اولیا و مربیان می توانند از این روش استفاده کنند.

تأثیر دین و نهادهای مذهبی در تربیت کودکان و نوجوانان

دین و نهادهای مذهبی یا ایدئولوژی، عامل بسیار مهم و مؤثری در تربیت کودکان و نوجوانان است. دین هم به طور مستقیم و هم به طور غیر مستقیم، نقش مهمی را در جهت رشد اجتماعی و اخلاقی ایفا می کند. نقش غیر مستقیم آن به این صورت است که تمام عوامل فوق الذکر یعنی خانواده، مدرسه، اجتماع همسالان و رسانه های جمعی، همه به تناسب میزان و اعتبار و پذیرش دین در جامعه، تحت تأثیر آموزش های دینی و ارزش ها و هنجارهای ناشی از آن هستند. به همین دلیل و در واقع افراد حتی از طریق این عوامل، تحت تأثیر قرار می گیرند و به نحو غیر مستقیم از دین تأثیر پذیرفته اند. گذاشتن یک جهان بینی و ایدئولوژی صحیح و فقدان یک دیدگاه درست که بر اساس تعالیم الهی در امر تعلیم و تربیت تنظیم و تطبیق شده باشد، سبب بحران شدید و ناهماهنگی فراوان در فرایند تعلیم و تربیت انسان در جهان گردیده است.

در بین ادیان رسمی، اسلام مکتبی است که دارای نظام اجتماعی، سیاسی، اخلاقی و ... می باشد. قرآن کتابی است الهی که برای انسان ها نازل شده و در طول قرن های متمادی در برابر نسل ها انسان هایی تربیت کرده است که هر یک همچون اخگری تابناک در پهنای آسمان سرنوشت بشریت درخشیده و به تاریخ انسان ها معنی بخشیده، و موجب حرکت های انقلابی ملت های مومن به قرآن گردیده است. قرآن کتابی نیست که انسان ها را تنها پند و اندرز دهد و مسایل زندگی را به صورت ذهنی و تئوری بیان کند، بلکه با ارائه نموده های عینی در جامعه، با صداقت، صراحت و واقع گرایی که از ویژگی های مهم نظام تربیت قرآن است، مطالب خود را به اثبات رسانیده است و همواره فضیلت ها و نیکی ها را همراه با نیکان معرفی کرده است.

در عصر کنونی که اسلام تجدید حیات دوباره یافته و مسلمانان به سوی قرآن روی می آورند و احساس نیاز می کنند که با آن آشنا شوند و تعلیم حیات بخش آن را به کار گیرند، ضرورت شناخت فرهنگ اسلامی و آشنایی با مبانی تعلیم و تربیت از دیدگاه قرآن و استقرار نظام تربیتی اسلام از مسیر زمان دیگر برای افراد جامعه و دستگاه های تبلیغاتی و ارتباط جمعی و همچنین نظام آموزشی و ارشادی کشور اهمیت پیدا می کند؛ زیرا قرآن رسالتی جهانی داشته و انسان ها با به کار بستن تعلیمات ویژه آن می توانند به فلاح و رستگاری ابدی دست یابند.

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

قرآن بر اساس فطرت بشر و مبتنی بر شناخت انسان، برنامه واقع گرایانه و کاملی را ارائه می دهد و در همه مسایل اساسی و مبتلا به زندگی انسان اظهار نظر می کند. پیامبر اسلام فرمودند: هر زمان که پرده های تاریک بر اجتماع سایه افکند، به قرآن روی آورید و بدان تمسک جوید و از راهنمایی های آن بهره مند شوید. برای بررسی شناخت مبانی تعلیم و تربیت در قرآن باید قبل از هر چیز اندیشه را از یافته های ذهنی مکتب های مختلف فلسفی و تربیتی غیر الهی و عادت های جاهلیت جدید خالی کنیم و در جستجوی اصولی برآییم که آیات قرآنی، ما را بر اساس فطرت پاک بشری به آن رهنمون می سازد.

مکاتب تعلیم و تربیت غیر اسلامی به طور کلی انسان ها را تنها از دیدگاه انگیزه، علاقه و نیازهای مادی، اجتماعی و یا اقتصادی می نگرند و بعضا روی یک یا چند ویژگی انسان تکیه می کند و از بقیه ابعاد روحی وی غفلت می ورزد یا آن ها را از نظر دور می دارد؛ لذا طرح ها و برنامه هایی را که ارائه می دهد، معمولا ناقص و ناساز بوده و انسان را به صورت موجودی تک ساحتی و یک بعدی تربیت می نماید.

مبانی تعلیم و تربیت در اسلام بر اساس تکیه گاه و نگرش های قرآنی نسبت به حقیقت انسان و شئون وجودی وی و هدف و کیفیت رشد و حرکت انسان به سوی کمال مطلوب تعیین می شود. قرآن همواره انسان ها را از افراط و تفریط در ارضای قوای طبیعی بر حذر می دارد و به سوی رشدی متعادل و متناسب سوق می دهد. در تعالیم آسمانی، اسلام محور همه تلاش های پیامبران، برای آگاه کردن انسان ها به سرمایه های وجودی آنان است. به کارگیری این سرمایه پس از تزکیه و زدودن تمامی قید و بندها و عادات و رسوم غلط جاهلیت در شکل و فرم جدید و قدیم آن در جهت رشد و شکوفایی همه استعدادها به سوی کمال الهی در بین تمام ادیان به خصوص در زمینه دین و نهادهای مذهبی نقش برجسته تری را ایفا می کند. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان می نویسند: اسلام تنها دینی است که اساس آیین خود را خیلی صریح و روشن بر پایه اجتماع قرار داده است و در هیچ شانی از شئون خود نسبت به اجتماع بی اعتنا نبوده است. برای روشن شدن مطلب کافی است که در گسترش فوق العاده اعمال انسانی و دسته های مختلف احکام آن مطالعه شود این دین الهی تمام آن ها را با کثرت فوق العاده ای که دارند، احصا نموده و برای هر یک از آن ها حکمی مقرر داشته است و تمام این احکام و مقررات را نیز در یک قالب اجتماعی بیان داشته و تا آنجا که ممکن بوده است روح اجتماع را در جمیع احکام و مقررات خود تنفیذ نموده است.

از طرف دیگر دین در تربیت اجتماعی و اخلاقی نقش مستقیم نیز دارد و آن، از طریق نهادهای ویژه مذهبی است؛ بدین صورت که افراد در جریان شرکت و آشنایی با نهادهای ویژه ای چون مسجد، مراسم نماز جماعت، حسینیه ها، هیئت های مذهبی و عزاداری، مجالس و محافل دینی، کنگره بزرگ حج، خواندن دعاها به صورت

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

فردی و اجتماعی مثل دعای روزانه، دعای سمات، دعای ندبه، کمیل، زیارت نامه ها و ... کودکان و نوجوانان را با بخش مهمی از ارزش ها و هنجارهای خاص آن جامعه آشنا ساخته و خود را با آن ها هماهنگ می سازد.

تبیین نقش خانواده در بهداشت و سلامت روانی فرزندان - حمیدرضا جعفری و امیر قمرانی

مقدمه

خانواده عبارت است از یک واحد اجتماعی که از ازدواج زن و مرد به وجود آمده و فرزندان کامل کننده آن اند (ملیحی، ۱۳۷۶). خانواده پایدارترین و موثرترین گروه اولیه است که رابطه اعضای آن عاطفی است و علاوه بر عاطفی بودن، مستمر و جاودانه نیز هست؛ یعنی از نخستین لحظاتی که فرد حیات خود را آغاز می کند در درون خانواده قرار می گیرد و تا پایان زندگی نیز به نوعی از آن متأثر خواهد شد (ملکی، ۱۳۷۳). خانواده مکانی است که کودک با همه تجارب خویش به آن بازمی گردد؛ بر آلام و دردهایش مرهم می نهد و در آن از افتخارات و موفقیت هایش سخن می گوید (نوابی نژاد، ۱۳۷۳).

در اهمیت و نقش تربیتی خانواده همین بس که در قرآن کریم از آن به عنوان آیه های خداوند نام برده شده است؛ آنجا که می فرماید: و من آیاته ان خلق لکم من انفسکم ازواجاً لتسکنوا الیهن و جعل بینکم موده و رحمه ان فی ذلک لآیات قوم یتفکرون.

با توجه به اهمیت و نقش فزاینده خانواده در رشد و تحول فرزندان، ضرورت اتخاذ تدابیری به منظور حفظ سلامتی این نهاد ارزشمند احساس می گردد .

سازمان بهداشت جهانی معتقد است که سلامتی عبارت است از تامین رفاه جسمی، روانی و اجتماعی؛ یعنی سلامتی، فقط نبودن بیماری و نقص عضو نیست. چه بسا افرادی که از نظر جسمی سالم و توانمندند، اما از سلامت روانی برخوردار نیستند (برهانی، ۱۳۷۶). در جهان امروز، بهداشت روانی از اهمیت بسیاری برخوردار است؛ زیرا ما در دنیایی زندگی می کنیم که نابه سامانی های روانی به موازات پیشرفت های تکنولوژیکی، صنعتی، اقتصادی و اجتماعی، روز به روز در حال افزایش است. تا آنجا که بر پایه آمار منتشر شده حدود نیمی از تخت های بیمارستان های اروپا و آمریکا به بیماران روانی اختصاص دارد. (هاشمیان، ۱۳۷۶)

از این رو لازم است خانواده ها درباره بیماری روانی اطلاعاتی داشته باشند؛ چون بیماری روانی یک مشکل خانوادگی است و بر طبق آمار از هر ۵ خانواده یک خانواده با این مسئله دست به گریبان است (بوالهری، ۱۳۷۶).

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

نیازهای گوناگون کودک و چگونگی تأمین آن از جانب خانواده در روند سلامت روانی و رشد و تکامل جسمی و روحی کودک نقش تعیین کننده ای دارد (هاشمیان، ۱۳۷۷). اگر شخصیت انسان را بنایی در نظر بگیریم، باید پذیرفت که اسکلت فلزی آن در دوران کودکی بنا می شود و آنچه بعدها بدان افزوده می شود، حول محور این اسکلت فلزی یا ستون های اصلی شکل می گیرد (سرمد، ۱۳۷۵).

کودکان گل های باغ وجودند و والدین، باغبانان آن ها؛ بنابراین سلامت گل ها در گرو بیداری باغبانان است. متأسفانه اکثر والدین در راندن اتومبیل تربیت، تنها به دو پدال عنایت دارند: پدال گاز و پدال ترمز. آنان پا بر روی گاز نهاده و اتومبیل را با سرعت به پیش می رانند و آن گاه که خطری احساس می کنند، ناگهان پا بر روی ترمز گذارده، برای اتومبیل و سرنشینان و افراد بیرون مشکل می آفرینند. آن ها هرگز در فکر این نبوده اند که سرعت سیر را منظم کنند. آن ها باید بدانند که حدها، ضرب ها و حبس ها، صرفاً دارای نقش بازدارندگی است نه سازندگی (قائمی، ۱۳۷۵). با توجه به آنچه در این نوشتار بدان اشاره شد، می توان چنین نتیجه گرفت که لازمه بهداشت و سلامت روانی کودکان و پیشگیری از بروز نابه سامانی ها و مشکلات در گرو پایه ریزی یک شخصیت محکم و استوار در آن هاست و از آن جایی که شکل گیری شخصیت و چگونگی رفتار کودک در آتیه به طور عمده تحت تاثیر خانواده، شیوه های تربیتی آن و رفتارهای اعضای آن با کودک قرار می گیرد، ضرورت و نیاز به شناخت و تبیین نقش خانواده در بهداشت روانی کودکان بیش از پیش احساس می شود.

انواع خانواده و نقش آن ها در بهداشت روانی کودکان و نوجوانان

خانواده ها را می توان به لحاظ نوع شیوه های فرزند پروری به ۳ دسته کلی طبقه بندی نمود که عبارتند از: الف: خانواده دموکراسی مدار (اخوان علیزاده، ۱۳۷۴)، متعادل (شفیع آبادی، ۱۳۷۱؛ شریعتی رودسری، ۱۳۷۴)، عادی (هاشمیان، ۱۳۷۶)، سالم (کلانتری، ۱۳۷۳؛ شریعتی رودسری، ۱۳۷۴)، کامل (علی نژاد، ۱۳۷۷) و یکپارچه؛ ابعاد تربیتی این خانواده ها به گونه ای است که اساس سازگاری، انسجام و نیز اعتماد به نفس و عزت نفس را در فرزندان رشد داده و به شکوفا ساختن استعداد های درون فردی و بین فردی می پردازند. در چنین خانواده هایی اعضای خانواده با یکدیگر در جهت گزینش اهداف مناسب و منسجم همگام و همراه هستند. همچنین همکاری، همفکری، اعتماد به نفس، انضباط و احترام متقابل اعضای خانواده از خصوصیات این خانواده است.

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

این نوع خانواده ها دارای مرزهای انعطاف پذیر بوده و اجازه جولان و تحرک را به فرزندان می دهند. در این خانواده ها اختلافات مکرر و طولانی زناشویی که مایه نقصان ابعاد روانی و عاطفی کودکان است، دیده نمی شود. و بنابراین کودکان در این گونه خانواده ها احساس آرامش و امنیت می نمایند. در این رویکرد تربیتی است که فرزندان در تمامی ابعاد انسانی همچون اخلاقی، مذهب، تحصیل دانش، ورزش، بهداشت، نوع دوستی، خوش رفتاری، احترام به دیگران، روابط اجتماعی سالم و مسئولیت پذیری تربیت و پرورش می یابند. از این رو لزوم انطباق با این نوع نگرش های خانوادگی در بین اعضای جامعه ما برای رشد نونهالان باغ زندگی لازم می شود.

در مجموع خانواده های متعادل دارای ویژگی های زیر است:

۱. پذیرش کودک، جنسیت، توانایی ها، محدودیت ها و تجارب او توسط هر یک از والدین
۲. نظارت موثر و کافی بر رفتار کودکان و اصلاح نقایص رفتاری، کلامی و کرداری آنان؛
۳. توجه به رشد اخلاقی کودکان؛
۴. مشخص کردن جایگاه افراد در منظومه خانواده؛
۵. استفاده از اصول تربیتی هدفمند و مناسب در خانواده؛
۶. بی پیرایه بودن و داشتن روابط گرم و صمیمی با همه اعضای خانواده؛
۷. پیگیری مشکلات افراد خانواده و حل آن ها با استفاده از توانایی ها و تجارب اعضا.

ب: خانواده آزاد مآب (اخوان علیزاده، ۱۳۷۴)، بازنده (شفیع آبادی، ۱۳۷۱)، بی بند و بار و انسجام نایافته (فرهادیان، ۱۳۷۵)؛

در این خانواده هاست که والدین مقهور تمایلات و خواسته های به جا و نابه جای فرزندان شده و در نهایت کنترلی بر روند رشد کودکان خود ندارند. در این خانواده ها تزلزل خانوادگی و از هم گسیختگی پدیده ای شایع است. این گونه خانواده ها نوجوان را به حال خود رها می کنند تا او هر کاری که مایل است انجام دهد. والدین معتقدند که محروم کردن نوجوان از ارضای تمایلات و خواسته هایش موجب ضرر و زیان و ناراحتی وی می شود و این گونه است که فرزند در اعمال و رفتار خود نوعی هرج و مرج، بی نظمی، بی بند و باری، خود خواهی، بی هدفی و سهل انگاری پیدا کرده و در نهایت در پذیرش مسئولیت و ادامه زندگی عاطفی و اجتماعی خود موفقیتی کسب نکرده و به حس تعلق و اعتماد به خانواده به عنوان اساس رشد و تحول دست پیدا نمی کند. در این نوع خانواده ها گرمی و صمیمیت حاکم نبوده و

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

کودکان این خانواده ها در مقایسه با کودکان متعلق به محیط های خانوادگی گرم و صمیمی، دارای مشکلات جسمی، عاطفی، اجتماعی و رفتاری بیشتری هستند و در مجموع ناسازگارترند؛ اگرچه که دادن مقداری آزادی لازمه رشد شخصیت کودکان است؛ چرا که به گفته فروید و دیگر اندیشمندان علم روانشناسی، لازمه شکل گیری و توحید یافتگی شخصیت، منش، انسجام و کنترل درونی افراد و نیز رسیدن به احساس استقلال و وجدان، سختگیری توأم با آزادی دادن به کودک است. البته آزادی را از همان دوران نوزادی باید مشروط کرد و با افزایش سن و درک و تمیز کودک، باید بر دامنه شرایط افزود.

ج: خانواده دیکتاتور محور (اخوان علیزاده، ۱۳۷۴)، برنده (شفیع آبادی، ۱۳۷۱)، استبدادی و اقتدار طلب (ابراهیمی قوام، ۱۳۷۴)، غیر عادی و ناسالم (هاشمیان، ۱۳۷۶؛ کلانتری، ۱۳۷۳).

در این نوع از خانواده ها والدین به وظیفه خطیر خود به درستی عمل نکرده و یکی از والدین یا هر دو، با فرزند خود به شیوه بسیار سختگیرانه و بدون توجه به خواسته ها و نیازهای به جای وی رفتار کرده و می خواهند به هر طریق ممکن حتی با تهدید و ارباب و تنبیه بدنی به خواسته ها و مقاصد خود در مورد فرزند خویش جامه عمل بپوشانند. این گونه والدین بر رفتار و اعمال فرزند خود حاکم اند و به طور یک جانبه، قوانین و مقررات را تعیین کرده و از او انتظار دارند بدون چون و چرا مطابق خواسته های آن ها رفتار کنند. بنابراین رابطه بین فرزند و والدین یک جانبه است. در چنین خانواده هایی، نوجوان، موقعیت را غیر قابل تحمل می یابد و خویشتن را بیگانه و در بند عواطف، احساسات و خواسته های والدین می انگارد. این طرز برخورد به پیدایش حالاتی چون خصومت نسبت به والدین؛ احساس ناامنی، نگرانی و بی نظمی؛ اطاعت کورکورانه؛ تسلیم؛ عدم همکاری؛ بی ثباتی عاطفی؛ ناسازگاری با اطرافیان؛ عدم قبول مسئولیت؛ بد بینی به بزرگترها و بی لیاقتی و شکست در امور تحصیلی منجر می شود و در نهایت ممکن است کودکان این گونه فکر کنند که آنان متجاوز و خلافکارند و انجام همه خواسته های آنان امکان پذیر نیست و در نتیجه پرداختن به زوایای مهم زندگی اجتماعی برای این کودکان کمتر میسر می گردد. در این رویکرد تربیتی است که والدین از روش تهدید، تحقیر و سرزنش استفاده ها کرده و در نتیجه از ارتباط مثبت و سازنده با کودکان خود دور می گردند. اندیشمندانی چون ژان ژاک روسو معتقدند کودک دارای شخصیت مستقلی است. او نباید به طور آشکار و جابرانه تحت فرمان قرار گیرد. نظارت پدر و مادر لازم است، اما این نظارت نباید جابرانه و به دور از منطق باشد. از این رو روابط منفی والدین و فرزندان به عنوان یکی از مهمترین عوامل ایجاد کننده و نگه دارنده اختلالات روانی مطرح می شود. چنین روابطی موجب آشفته شدن محیط خانواده، بیزاری تدریجی کودک از خانواده و در نتیجه زمینه ساز مشکلات رفتاری بیشتر و شدیدتر می شود. تحقیقات گسترده ای نشان می دهد که کودکان سازش نیافته معمولاً متعلق به والدین سازش نیافته اند که منشأ اصلی این سازش نیافتگی، روابط ناسالم حاکم در خانواده است (نوابی نژاد، ۱۳۷۳).

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

نقش خانواده در رشد اخلاقی، عاطفی و اجتماعی کودکان

اگر والدین بر اهمیت نقش خود در رشد حالات عاطفی، اجتماعی و اخلاقی کودکان و نوجوانان آگاه شوند و روش‌ها و شیوه‌های تربیتی صحیح و مناسب برای هر مرحله از رشد فرزندان را فرا گیرند، می‌توانند از بروز اختلالات عاطفی و نابه‌سامانی‌های اخلاقی و اجتماعی کودکان پیشگیری نمایند.

خانواده بار سنگین حفظ و نگهداری ایمان و شکل‌گیری فلسفه زندگی را در فرزندان و حتی نسل‌ها بر دوش می‌کشد. خانواده به معنای واقعی کلمه، میراث اعتقادی و مذهبی نسل‌هاست. به همین جهت در بسیاری از خانواده‌ها مشاهده می‌شود که سالیان سال و نسل‌ها پس از یکدیگر، مجموعه‌ای از الگوهای ارزشی و اعتقادی همچنان پایدار و استوار می‌ماند (نوابی نژاد، ۱۳۷۳). البته هر خانواده‌ای قادر نیست به خوبی این نقش را ایفا کند، به دیگر سخن، دامن هر مادری نمی‌تواند برای تربیت فرزندش بهترین آموزشگاه باشد.

هاشمیان (۱۳۷۱) معتقد است که نخستین و مهمترین شرط نیل به این هدف آن است که محیط خانواده از آلودگی و گناه‌منزه و پاک باشد و صفات ناپسند و نکوهیده‌ای همچون خیانت، نادرستی، دروغ و فساد در آن نفوذ نکرده باشد.

بدون شک الگوهای راستین خداپرستی، ایمان، تقوا، پرهیزگاری، عزت‌نفس و دیگر فضایل اخلاقی و ارزش‌های انسانی و الهی، در درجه نخست باید توسط افراد خانواده ساخته و پرداخته شده و سپس به کودکان ارائه گردد (نورانی پور، ۱۳۷۸).

عامل مهم دیگر پرورش رشد اخلاقی کودکان، نحوه برخورد والدین با گناه و لغزش کودکان است. این که آدمی گناه می‌کند جای انکار نیست اما در تربیت باید اقدامی کرد که گناه تداوم نیابد. و این اندیشه خطرناکی است که فردی احساس کند فعلاً گناهی کرده و آب از سر او گذشته است، حال چه یک‌نی، چه صد‌نی. در این صورت از شر او ایمن نخواهیم بود (نهج البلاغه، قصار ۷۹).

به همین گونه است وضع کودک و نوجوانی که خطایی مرتکب شده و پدر یا مادر سختگیری به هیچ بهانه‌ای حاضر نیستند او را ببخشند؛ چنین فردی نیز خطر آفرین و در خطر انحراف خواهد بود.

اگر از زاویه دیگر به مسئله نگاه کنیم، معنویات و اخلاقیات در حکم یکی از نیازهای خانواده محسوب می‌شود. همان‌طور که شریعتی رودسری (۱۳۷۴) بیان می‌دارد: خانواده برای فرار از بی‌هویتی و به دست آوردن آرامش و طمأنینه قلبی احتیاج به یک توت‌م و به زبان دیگر یک معبود دارد تا بتواند خود را از تنهایی رهایی‌دهنده و با ایجاد

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

ارتباط با معبود به درد دل و راز و نیاز بپردازد، و از این طریق آرام و سکون گیرد. مطالعات نشان می دهند تأمین این نیاز مهم باعث فراهم شدن تعادل جویی فردی اجتماعی همه اعضای خانواده شده و آن ها را از سرگشتگی و پریشان حالی نجات می دهد .

سخن آخر آن که در پیشگیری از انحرافات اخلاقی کودکان، القائات دینی و ارائه الگو بسیار مهم است. دکتر علی قائمی (۱۳۷۳)، در این باب پیشنهادهایی ارائه کرده است:

اندیشه خدا، شهادت و حضور او را از همان مرحله خردسالی کودک زمزمه کنید و در مرحله تمییز و تشخیص، او را به ممارست و تمرین عبادی وادارید. در سنین نوجوانی علاوه بر عبادت، بر معرفت وی بیفزایید و خدای را در ذهن او بزرگ جلوه دهید. بزرگی که در عین عفو و بخشش، حساسی دارد، پاداش و کیفر دارد، و این مسئله را به طور مرتب و پیوسته به وی القا کنید.

ب: نقش خانواده در رشد عاطفی کودکان

واقعیت امر آن است که تفکیک رشد عاطفی و اجتماعی از یک دیگر ناممکن است و ما در این جا تنها به لحاظ بررسی موشکافانه و دقیق هر یک از این مفاهیم، این تمایز را قائل شده ایم.

کودکان به همان اندازه که محتاج غذا و مراقبت های جسمی هستند، به ارتباط عاطفی و مهر و محبت نیز نیاز دارند؛ به عبارت دیگر، اگر غذا، جسم کودک را نیرو می بخشد، محبت و عاطفه غذای روح کودک است و روح و روان وی را تلطیف می نماید (سرمد، ۱۳۷۵).

کودک تا مدت ها به دیگران وابستگی کامل دارد و به همین سبب به شدت نیازمند امنیت عاطفی است و مطمئن ترین منبع تأمین این امنیت در ماه های اول زندگی، آغوش مادر به عنوان تنها پناهگاه وی به شمار می رود (فرهادیان، ۱۳۷۵).

بررسی روانشناسان نشان می دهد که سلامت عاطفی هرکس از جمله عوامل اساسی بهزیستی او و کسانی است که با او ارتباط دارند .

روابط محکم خانوادگی می تواند نیازهای ایمنی عاطفی لازم را فراهم آورده و موجب تعادل جویی جسمی گردد و بالعکس، عدم همکاری کودک در منظومه خانواده و یا ایفای نقش های معکوس توسط وی که از فقر عاطفی منتج می شود می تواند برای جمع خانواده دلهره آور و بحران زا باشد و امنیت جمعی خانواده را با خطر مواجه سازد (مکتبی، ۱۳۷۲).

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

متاسفانه برخی از والدین بنا به دلایل مختلفی از قبیل کم هوشی کودک، فقدان زیبایی وی، معلولیت و محبت و عاطفه خویش را از او دریغ می ورزند و حتی ممکن است فرزند خود را تحقیر نمایند و در حضور دیگران به وی بی اعتنایی کنند. این چنین کودکی در این حالت احساس ناامنی می کند؛ از زندگی لذت نمی برد، اغلب سرد و خشک است و نسبت به دیگران بی مهر و بی تفاوت می شود (شریعتمداری، ۱۳۶۷). این کودکان دچار بی ثباتی عاطفی می گردند و در ارتکاب جرم، احساس گناه و پشیمانی در آن ها دیده نمی شود (نوابی نژاد، ۱۳۷۲).

فقدان محبت در کودکان و نوجوانان به پیدایش حالاتی چون احساس ناامنی، بی تفاوتی به قوانین اجتماعی، رفتار غیر مسئولانه، بیماری های روانی تنی، پرخاشگری، بدبینی نسبت به زندگی، و پناه بردن به رویا و خیال پردازی منجر می شود (شفیع آبادی، ۱۳۷۱).

بزهکاری، اعتیاد به مواد مخدر و افسردگی در شمار سایر عوارض فقدان محبت و فقر عاطفی محیط های خانوادگی است (بهرام، ۱۳۷۷).

بسیاری از صاحب نظران در مسئله بزهکاری، کمبود محبت را ریشه عمده و علت العلل جرم و انحراف دانسته اند. با مصاحبه های انجام شده با افراد بزهکار مشخص شده است که اکثر آن ها در محیطی بوده اند که نسبت به ویژگی های عاطفی آن ها کمترین توجهی صورت نگرفته است (گزارش پژوهشی، ۱۳۷۶).

تحقیقی از غرب درباره بزهکاران نشان داده است که ۹۱ درصد مجرمان در ارتباط با جرم خود به نحوی دچار مشکل عاطفی بوده اند (جامعه شناسی انحرافات، به نقل از قائمی، ۱۳۷۵).

موارد فوق تنها گوشه ای از مشکلات و نارسایی هایی است که در صورت عدم توجه والدین و خانواده بر رشد عاطفی کودکان، قریب الوقوع می نماید.

ج: نقش خانواده در رشد اجتماعی کودکان

به طور کلی می توان گفت که تأمین رشد اجتماعی کودک از اهمیت خاصی برخوردار است زیرا چنان که میدانیم انسان موجودی است اجتماعی و در حقیقت، انسانیت انسان به همین جنبه اجتماعی حیات وی وابسته است. از سوی دیگر خانواده به عنوان کوچکترین واحد اجتماعی، نقش برتر و تعیین کننده ای در رفتار اجتماعی کودکان به عهده دارد. چنانچه والدین به رشد اجتماعی کودکان اهمیت دهند، این امکان برای کودکان فراهم می شود که با ارزش های اجتماعی آشنا شوند؛ به گونه ای جامعه پسند رفتار کنند؛ به دیگران احترام بگذارند؛ مسئولیت بپذیرند و از انجام کارهای نامعقول بپرهیزند.

در زیر فهرستی از اقداماتی که والدین با توسل به آن ها می توانند گامی موثر در جهت رشد اجتماعی کودکان بردارند، ارائه شده است:

۱. ایجاد علاقه و رغبت در کودکان نسبت به مسایل اجتماعی و مقررات و انضباط قانونی و درونی کردن رفتارهای آن ها با تشویق های مناسب؛

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

۲. دخالت دادن کودکان در گفت و شنودها و بحث ها، و جویا شدن از نظرات آنان در مورد مسایل مختلف اجتماعی و تصحیح افکار و عقاید غلط آن ها به صورت غیر مستقیم؛
۳. تعلیم کودک برای دقیق صحبت کردن (آموزش مهارت سخنوری) و اجتناب از منم گویی، و یاد دادن توضیح و روشن ساختن مفاهیم به کودک به منظور پرورش مهارت های ارتباطی وی؛
۴. توجه به ظاهر کودک (لباس، پوست، دندان، موی سر و ...) و ایجاد نشاط و شادابی دائم در وی به منظور افزایش پذیرش اجتماعی کودک توسط دیگران؛
۵. پرهیز از حمایت بیش از حد به منظور رشد و پرورش استقلال اجتماعی کودک؛
۶. آموزش توان تحمل نظرات مخالف و احترام قائل شدن به عقاید و افکار افراد دیگر
۷. تشویق کودک به مشارکت در برنامه های اجتماعی و دسته جمعی از قبیل سرود، نمایش، اردوهای دسته جمعی و ...

تاثیر ابعاد روانی و کارکردهای خانواده بر بهداشت روانی کودکان

۱- پیام های خانواده

پیام هایی که (کلامی یا غیر کلامی) اعضای خانواده برای یکدیگر ارسال می کنند، دارای ابعاد گسترده ای است؛ هرچه زخم زبان ها و پیام های منفی، تحقیر آمیز، مبهم و ... بیشتر باشد، آن خانواده و اعضای آن به مرز بیماری نزدیک ترند (کلانتری، ۱۳۷۳).

از این رو پیام های موجود در خانواده را می توان برای تسهیل بسیاری از فرایندهای ارتباطی و رفع جنبه های منفی مورد مذاقه قرار داد. به طور کلی پیام های موجود در خانواده به ۳ دسته قابل تفکیک است که هر دسته از آن ها از ماهیت و اثری خاص برخوردار می باشد:

الف) پیام های والدین به یکدیگر: سلامت خانواده در درجه نخست در گرو سلامت پایه گذاران آن یعنی زن و شوهر است (کلانتری، ۱۳۷۳). والدین باید از نظر جسمی و اخلاقی با یکدیگر روابط توأم با تفاهم داشته باشند (ملیحی،). هر گونه نقصان و تزلزل در ارتباطات سازنده بین والدین موجب سردرگمی و بی سامانی کودک خواهد شد. میزان تاثیرگذاری افراد خانواده بستگی تام به کیفیت و ماهیت روابط خانوادگی موجود بین پدر و مادر دارد (نوابی نژاد، ۱۳۷۲). وقتی بین رفتار پدر و مادر تضاد وجود داشته باشد، کودک دچار خطای ادراک شده و مشکلات روانی و اجتماعی پیدا می کند (دانه کار، ۱۳۷۲).

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

مشاجرات و نزاع های لفظی و شدید بین والدین، نابه سامانی روانی کودک را به همراه داشته و موجب سرخوردگی کودک از خانواده می شود. پیام های ناهماهنگ در میان والدین، تأثیری منفی بر روند رشد شناختی و عاطفی کودک دارد. به عنوان مثال جار و جنجال های والدین نسبت به بسیاری از مسائل خانواده‌ها یا اجتماع به کودک این گونه القا می نماید که برای هر چیز و موضوعی نیازمند خشونت و ناسازگاری کلامی و غیر کلامی است؛ چرا که لازم است برای رسیدن به نیت خود به هر اقدامی متوسل شد، و این گونه است که والدین ناخواسته پایه ریزی یک شناخت نادرست در مورد حل مسالمت آمیز بسیاری از مسایل را در کودک بنا می نهند .

ب) پیام های والدین به کودکان: شیوه های ارتباطی والدین با کودک از این جنبه حائز اهمیت است که در بالا بردن حرمت نفس، خود کارآمدی، پختگی عاطفی و به طور کلی تکوین شخصیت کودک نقش موثری دارد .

نوابی نژاد (۱۳۷۳) اشاره می کند که ناهمگونی و تعارض بین گفتار و رفتار والدین آثاری منفی بر شخصیت کودک دارد. روابط ناسالم بین والدین و فرزندان باعث ناسازگاری و سازش نایافتگی کودک شده و در آینده به بلوغ فردی و بین فردی وی لطمه وارد می نماید. هماهنگی بین دو بعد کلامی و غیر کلامی والدین با کودکان ، خود میزان مقبولیت و اثربخشی ارتباط را به اندازه زیادی افزایش می دهد (ابراهیمی قوام، ۱۳۷۴). کودکانی که روابط سردی با پدر یا مادر و یا هر دوی آن ها دارند در روابط فی مابین ابراز علاقه، محبت، پذیرش، احساس ایمنی و خود ارزشمندی را از دست می دهند. سازندگی شخصیت کودک و پویایی آن در گرو تحلیل های روانی وی از پیام های والدین و نیز تناسب این ارتباطات با سطح ساختارهای شناختی کودک است. از این روست که رابطه پدر و مادر با فرزندان باید به صورتی باشد که کودکان و نوجوانان احساس حمایت شدن و هدایت شدن داشته باشند. همچنین والدین باید مشکلات را تحمل کرده و فرزندان خود را در حد توانشان در تحمل مشکلات شرکت دهند (ملیحی، ۱۳۷۶). از بعد دیگر، پیام های تبعیض آمیز والدین نسبت به کودکان، دارای تأثیرات مخربی بر رشد بهداشت روانی فرزندان است. به عنوان مثال مقایسه انتقادی برای کودک بدون توجه به سن و سال او ناخوشایند بوده و سبب رنجش یا حسادت وی خواهد شد (مکتبی، ۱۳۷۲) و در بعضی موارد موجب ایجاد احساس حقارت و عدم اعتماد به نفس و تزلزل عزت نفس وی می شود .

ج) پیام های والدین و مدرسه: خانواده و مدرسه در تکوین شخصیت و پیشرفت کودک و یا بالعکس در تزلزل شخصیت وی نقش مؤثری بازی می کنند. اصولاً عملکرد کودک در مدرسه به جو حاکم بر مدرسه و نیز جو حاکم بر خانواده بستگی دارد. بنابراین اهمیت و نقش هماهنگی های تربیتی بین خانه و مدرسه وقتی بیشتر احساس می شود که دانش آموزی به دلیل تأثیرات منفی خانواده، مشکل یا مسئله عاطفی و روانی پیدا کند (ملکی، ۱۳۷۳).

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

از سوی دیگر بی توجهی والدین به آموزش و پرورش، بر پیشرفت کودک در مدرسه تاثیر منفی بر جای می گذارد. کمال گرایی های غیر واقع بینانه و غیر منطقی والدین، کودک را از لحاظ روانی ناامن و مضطرب می سازد و اعتماد به نفس را در او از بین می برد، همچنین بر عملکرد مدرسه ای وی تأثیر منفی برجای میگذارد (نوابی نژاد، ۱۳۷۳).

در بعضی از موارد کارکرد نامنسجم و ناهماهنگی بین والدین و مدرسه باعث بروز یک سری از اختلالات روانی می گردد؛ به عنوان مثال پیام مدرسه مبنی بر اجتناب از مواد تخدیر کننده و یا محرک زه، با کارکردهای خانواده که خود از این مواد استفاده می نمایند ناهماهنگ است، و یا پیام مدرسه مبنی بر مودت و دوستی رفتارهای پرخاشگرانه و به دور از نزاکت خانواده در تضاد قرار می گیرد. این امر باعث تشویش روح و فکر کودک شده و در نتیجه موجب بروز بسیاری از اختلالات رفتاری می گردد.

پذیرش کودک توسط بزرگسالی که مورد احترام کودک و همسالان او باشد (مانند معلم)، می تواند حداقل تا حدودی تجربه طرد شدگی در خانواده را جبران کند (اخوان علیزاده، ۱۳۷۴). از این جاست که شناخت متقابل، هماهنگی و همسوگرانه خانه و مدرسه در پرورش فرزندان امری بسیار اساسی محسوب می شود. رشد و گسترش ایده های جدید و علمی در بطن خانواده، جریان پرورشی و تربیت کودک در مدرسه را تسهیل می نماید، و نیز مدرسه جریان اجتماعی شدن و همچنین انسجام یافتگی شخصیت کودک را هدایت کرده و قوام می بخشد.

۲- جو خانواده

ساختار پیچیده حاکم بر جو خانواده از ابعاد مختلف قابل بررسی است که به بعد عاطفی، اخلاقی و اجتماعی آن اشاره نمودیم. علاوه بر موارد ذکر شده طیف گسترده ای از ابعاد دیگر نیز وجود دارند که در تشکیل جو خانوادگی نقش موثری بازی می کنند. از جمله این موارد می توان به بعد اقتصادی، فرهنگی، قومی و سایر جنبه های جزئی دیگر اشاره نمود. و از این بعد می توان انواع خانواده ها؛ مثلا خانواده هسته ای و گسترده را که هر کدام دارای ویژگی ها و شرایط خاص خود هستند، نام برد. خانواده گسترده و یا هسته ای هر کدام تاثیر متفاوتی را بر درونداد و برونداد سازمان خانواده بر جای می گذارند. عواملی از قبیل فرهنگ، وضعیت اقتصادی و موقعیت اجتماعی والدین از جمله شرایطی هستند که باعث به وجود آمدن روحیات متفاوت در کودکان می شوند (اخوان علیزاده، ۱۳۷۴). به عنوان مثال شغل والدین و میزان درآمد آن ها تاثیر بسزایی در سازگاری و یا ناسازگاری فرزندان بر جای می گذارد. اصولا افرادی که از سطح اقتصادی خوبی برخوردار هستند، از تنش ها و اصطکاک اجتماعی و فرهنگی کودکان خانواده کم درآمد در امان هستند. از این رو طرز تربیت کودکان در طبقات مختلف متفاوت است. نکته قابل توجه این است که تنها دارا

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

بودن رفاه اقتصادی رافع بسیاری از مشکلات عاطفی و روانی نیست و از این رو نمی توان به صرف ثروتمند یا فقیر بودن خانواده، کودکان خود را محصور در یک طرز تلقی خاص قرار داد. منظور این است که چه بسیار کودکان خانواده های ثروتمندی که از طعم شیرین محبت و عاطفه برخوردار نیستند، هر چند که تمام امکانات مادی را دارند، و یا کودکان بیشماری از خانواده های مستضعف هستند که از طعم شیرین محبت و عشق و امنیت روانی با وجود طبقه اقتصادی خود برخوردارند .

اصولا خانواده نه تنها محلی برای استراحت، صرف غذا و ... است بلکه سازمانی است که می توان در آن آموخت؛ جهان را تماشا کرد و خواست های فرهنگی خویش را ارضا نمود. فضای مسکونی و فضای فرهنگی حاکم بر خانواده نشانگر بسیاری از طرز تلقی های علایق و نگرش های والدین است که این خود در فرایند تحول روانی کودک موثر است. به عنوان مثال دوری یا نزدیکی مسکن به اماکن تفریحی و گردشگاه ها، کارخانجات و محیطهای پر سر و صدا، آلوده و ... هر کدام نقش متفاوتی در بهداشت روانی کودک بر جای خواهند گذاشت .

یکی دیگر از ابعاد مرتبط با جو خانوادگی، طلاق والدین است. البته طلاق خود دارای انواعی است؛ به یک نوع طلاق از نظر قانونی به عنوان گسست زن و شوهر گفته می شود و نوع دیگر طلاق به گسست عاطفی و روانی والدین از هم اطلاق می شود. در نوع اخیر، والدین در کنار هم زندگی می کنند ولی باهم نیستند. این نوع طلاق اثرات و ضایعات روانی جبران ناپذیرتری را بر ابعاد روانی کودک بر جای می گذارد؛ چرا که جدایی پدر و مادر ضربه کوبنده و شکننده ای است که به تمام شخصیت و روان کودک لطمه وارد می سازد و بنای همه ذوق ها و استعداد های فرزندان را می سوزاند (اخوان علیزاده، ۱۳۷۴).

جنبه دیگر قابل توجه و مربوط به جو خانواده، همانا مراقبت بیش از حد و یا نقطه مقابل آن، طرد شدگی کودک است. مراقبت بیش از حد، کودک را وابسته و سازگاری های اولیه او را در مدرسه دشوار می سازد. طرد شدن کودک در خانواده در او احساس ناامنی پدید می آورد که این امر نیز خود به ناسازگاری کودک کمک می کند (نوابی نژاد، ۱۳۷۳). از سوی دیگر کودک صرفا منفعل نبوده و واکنش وی نسبت به همه این عوامل تاثیرگذار در خانواده، بستگی تام به خود او دارد. همچنین قابلیت های ارثی و ژنتیکی، توانایی های هوشی و ذهنی، استعدادها، رغبت ها و وضعیت جسمانی کودک، همه و همه در این تأثیرگذاری دخالت دارند .

در مجموع، جو خانواده خود متاثر از عوامل بیشماری از قبیل تفاوت های فردی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، نگرش های متفاوت علمی، غفلت از ارزش های معنوی و اخلاقی و بالاخره دگرگونی های سریع و گاهی غیر قابل پیش بینی محیط فیزیکی و اطلاعاتی انسان است که همه و همه، چگونگی تامین سلامت جسمی و روانی انسان را پیچیده کرده است (بوالهروی، ۱۳۷۶). بنابراین بر ما فرض است که به تمام جنبه ها و علل مربوط به مشکلات و مسایل خانوادگی، عاطفی و رفتاری کودکان توجه داشته باشیم؛ باشد که کودکان و نوجوانانی سالم و شاداب تربیت کنیم.

سایت و کانال ضمن خدمت LTMS یار

به امید جامعه ای سالم و به دور از تنش ها و عوامل مخرب روح و روان کودکان و نیز ارتقای سطح خانواده .
انشاء ...

همه آنچه برای انجام دوره های ضمن خدمت لازم است را
تنها از سایت و کانال ما دنبال کنید :

t.me/ltmsyarir

www.LTMSYAR.ir

(برای ورود به سایت و کانال تلگرام لینک های بالا را بفشارید.)